

Я до джерел в житті шукаю ключик
Долаючи стежину до основ.
Я – син Гуцульщини, і в моїм серці
Живуть Надія, Віра і Любов!

Василь ГАВРИЩУК

«СЕЛО МОЄ ГОЛОВИ – МОЯ РАДІСТЬ І БІЛЬ».

*(від першої згадки про село –
до революції Гідності)*

Частина 1

“Писаний Камінь”

Косів
2019

ББК 84.4 (УКР6)

Г 12

Гаврищук В.І.

Г12 Село моє Голови – моя радість і біль. Частина 1/Гаврищук – Косів: Писаний Камінь, 2019 – К-сть с.

Книжка «Село моє Голови – моя радість і біль» написана в історико-документальному та публіцистичному стилях. Вона охоплює період від першої згадки про село Голови (1642 р.) і до подій Революції Гідності (2014 р.)

Це перша частина з історії села Голови. Над другою частиною яка охопить період від 2014 р. і надалі автор натхненно працює. Всі матеріали зібрані від старожителів села і гуцульського краю. Велика увага в книжці приділяється історичному розвитку села, звичаям і традиціям, релігійним уявленням жителів. Цікавими є розділи «Гуцульське повстання», «Діяльність у Головах штабу ОУН – УПА», «Знамениті родини села Голови». Цікавий опис постаті П. Шекерика – Доникового і його родини вчить читача бути відданим патріотом своєї Батьківщини, гуцульського краю, самовіддано служити своєму народу, бути гуцулом з великої літери.

В книзі згідно з переказами старожилів села, висвітлюється будівництво та введення в експлуатацію адміністративних будівель села, особливо будівництво школи за часів Австрії та церков за часів незалежної України.

Автор описав діяльність навчально-виховного процесу від початку функціонування школи до сьогодення, розкриваючи невпинні зусилля педагогів засівати зернами науки і світла підростаюче молоде покоління села Голови і навколишніх сіл. У розділі «Природа і населення» оспівується чарівна природа карпатських гір, важка праця корінного гуцула – трудівника, який віддає своє серце ікладає душу в мистецтво, музику і ремесла, надихаючись могутньою силою Чорногори та буйністю вітрів з полонини Скупови.

Книга розрахована на широке коло читачів, любителів та приятелів Гуцульщини, всіх тих кому дорога доля села Голови і Гуцульщини, чистих душею і помислами, вірних синів і дочок України, а також велику аудиторію учнів шкіл, студентів коледжів, технікумів та вищих навчальних закладів.

ББК 84.4 (УКР6)

© В.І. Гаврищук, 2019

© Видавництво

«Писаний Камінь», 2019

ПРО АВТОРА

Гавришук Василь Іванович народився 12.12. 1867 р. в селі Голови Верховинського району Івано-Франківської області. В 1983 р. закінчив Голівську восьмирічну школу та продовжив навчання в Красноілівській середній школі. 1886-1988 рр. служив в рядах Радянської армії. В 2003 році закінчив Тернопільський державний педуніверситет ім. В. Гнатюка історичний факультет за спеціальністю «Історія та правознавство». Процював вчителем початкових класів Синицької початкової школи, а з 1989р. працює вчителем історії та правознавства Головівської ЗОШ І-ІІ ст. Педагогічний стаж 32 роки. Василь Іванович спеціаліст вищої категорії, педагогічне звання – «старший вчитель».

В 2007 р. став лауреатом обласного туру Всеукраїнського конкурсу «Вчитель року» у номінації «Правознавство», а в 2012 дипломант даного конкурсу в номінації «Етика».

В 2005р. разом з своєю сім'єю здобув «Гран-Прі» в обласному конкурсі «Співоча родина». На протязі 2004-2009 рр. був обраний головою профкому Головівської школи. Одружений. Дружина – Любов Іванівна – вчитель початкових класів. Сини – Любомир, Іван, Тарас, дочки-близнючки Оксана та Світлана. Всі п'ятеро здобули вищу освіту у вузах України. Василь Іванович з 1991 р. очолює сільський осередок товариства «Гуцульщина». Вчитель є автором багатьох статей на історичну тематику в газеті «Верховинські вісті» та районному часописі «Гуцульський календар», розробив авторську програму з позашкільної освіти «Історичне краєзнавство», яка затверджена вченою радою Обласного інституту післядипломної освіти. Василь Іванович пише натхненні вірші, в побуті простий, товариський.

ПІСНЯ «ПРО ГОЛОВИ»

Слова В. Гаврищука.

Як весна настане
Закує зозуля.
Благовіст сповістить в горах новину
Дівчину кохану на весь світ красуню
У горах у бриндушах
Щастя я знайду.

З нею відчайдушно, в Скупову я вийду
Наберемся в горах мужності й снаги.
І на всі Карпати, заспіваєм дружно,
Про село чудове, село Голови.

Чорногора – мати і Попіван – батько.
Нам запропонують весільний рушник,
На всю Гуцулію музика заграє
У танку зійдуться Буркут й Явірник

Нам за свідків стануть зелені смерічки,
Явори криласті і міцні дуби
На всю Чорногору пролунає « гірко»
І розвеселиться село Голови.

У танку весільнім Ділок й Чорна Річка
Кремениці, Кругла, і Онисими.
Запальна гуцулка і плакуча скрипка
Це твоє багатство село Голови.

Україна – ненька і Пречиста Діва
Зичуть нам любові, вірності й снаги.
І не забувати в сімейних клопотах
Що ми Божі діти села Голови.

Історична довідка

Прокидається яскраве, ласкаве сонечко, тулиться своїми ніжними, лагідними устами до своєї нареченої, гори Скупової.

Десь здалеку доноситься звук трембіти, чарує своєю мелодією сопілка, переспівуються птахи. На землю приходить новий день і оживає в своїх помислах і мріях вся Гуцульщина, а разом з нею і одне з найбільших її сіл – село Голови, село величезної історико-культурної спадщини, наукової та духовної автентичності, бойової звияги та визвольних змагань.

Та про все по черзі.

Згідно записів Йосифатиївської метрики 1786р., перша згадка про село Голови датується 1642 роком. Існує кілька версій стосовно назви села. Оскільки на території села беруть початок велика кількість гірських річкових джерел (головиць), то припускається версія про походження назви села. За часів панування Речі Посполитої українському населенню доводилось терпіти фізичні та моральні знущання. Шукаючи порятунку від ворогів вони подавалися на необжиті терени гірських масивів та лісів Карпат.

Отож у ХУІІ ст. невелика кількість радикально налаштованих українських родів поселились вздовж берегових ліній невеличких гірських річок (Білої та Чорної), що на Вигоді (Рівня) впадають в Чорний Черемош.

Тут непокірні гуцули почали освоювати землеробство та скотарство, будувати хати-гражди, народжувати та виховувати дітей, давати відсіч жовнірським посіпакам, котрі дізнавались про поселення, нерідко посилали сюди свої карні експедиції.

Після однієї з таких «теплих зустрічей», жандармів було розбито, а їхнім ватажкам повідтинали голови, звідки доводиться перша версія про заснування села.

Історично склалося так, що населені пункти, що підпорядковуються до Чорногірського хребта та Гринявських гір були заселені непокірними, радикально налаштованими, фізично сильними та витривалими гуцулами-богатирями.

Яскравим прикладом даного факту є підтвердження про те, як гуцульські ґазди, не маючи навіть часу на обід, переходячи від одних своїх володінь до інших, несли за паском вівсяний чи ячмінний корж та обідали ним під час руху.

Те, що дані жителі були досить сильними та витривалими, було добре. Але, як описують корифеї та світила української етнології В.Гнатюк, Ф.Вовк, В.Шухевич, І.Франко, М.Коцюбинський, грамотних людей серед даних поселенців було не багато. Тому населенню карпатських гір час від часу потрібні були поради на всі випадки життя. І так сталося, напевно з Божої ласки, що на території нашого села поселилися українські роди з найбільш розвиненим людським інтелектуалом, і до нашого села з усіх гір сходились посланці, знаходячи тут потрібні їм мудрі поради голів чан. Отже, Голови – мудрі порадики, наставники, керівники, найобізнаніші в усіх сферах життєдіяльності люди. З моїх різних історичних та архівних досліджень – це найяскравіша і найбільш притаманна версія про походження села Голови. Спілкуючись з науковцем В.Грабовецьким, академік повністю підтримує дану версію.

Відносно версії гірських джерел (головиць).

Дане питання є актуальним не тільки для істориків, а й для вчених. Адже на території села Голови знайдено не лише прісні, але й сірководневі джерела, що потребують детального вивчення стосовно застосування такої води в хімічній промисловості, харчовій промисловості та медицині. Неоціненим скарбом людства є так звані джерела «голодної води» в нашому селі на присілку «Кремениці» та горі «Скупова».

Дана вода містить в своєму складі багато мінералів, покращує апетит та настрій. Випивши склянку цього дзеркально чистого, холодного напою у людини відчувається неабиякий апетит до їжі. Отже, дана версія теж, як бачимо, має право на життя.

Багато істориків та інтелігенції задають питання, чому так сталося, що деякі села верховинського району в історичних документальних джерелах згадуються раніше ніж село Голови, хоча за територією Голови вдвічі, а то і втричі більше за них. Даю відповідь: Так, дійсно поселення наше засноване на крутому гірському рельєфі і є важкодоступнішим ніж інші села. Кліматичні умови теж трошки суворіші, але всупереч цьому всьому в жителів села Голови в усі часи витав дух працелюбства, духовного вірування, любові до матінки землі, дбайливого ставлення до навколишнього середовища. Саме поняття «Грунт» і «вотчина» не тільки тримали голівчан від еміграції, а навпаки надихали на освоєння необжитих земель (грунтів) завдяки чому населення різко зростає.

Тоді напрошується запитання, чому орда не вторгнулась на територію нашого району та села. Вся справа в тому, що орді не потрібно було цього робити, оскільки дана територія була вкрита непрохідними лісами та гірськими потоками. Отже, дані терени в той час були незаселеними і ніяких військових конфліктів між гуцулами і ордою не відбулося.

А тепер про Польське королівство.

Польське королівство не втратило свою міць у військових конфліктах, оскільки орда не дійшла до їхніх володінь. Тому полякам вдалось захопити велику територію Східної Галичини і в 1349 році ляхи остаточно їх окупували. Ще більше влади поляки отримали в 1385 році після Кревської унії. Великих бідувань галичани зазнають після Люблінської унії та утворення Речі Посполитої. Українські родини ведуть відчайдушну боротьбу з ворогами, проте, як бачимо, сили були

нерівні. Шукаючи вільного та кращого життя «штурмують» гірські масиви, заселяють їх і знову ведуть боротьбу з ворогами. Ось так у ХУ ст. датується перша згадка про Жаб'є, в XVI ст. с. Довгополе, Полянки, Ферескул, та в XVII ст. в 1642 році. Голови. Ось так практично виглядає історична довідка про заснування та походження назви села Голови, села, що має людей мудрих, непохитної віри в Бога, християн доленосного українського народу.

Коли дивитись на глобус, то згідно градусної сітки село Голови знаходиться між 48 гр.03*43* пн..ш. та 24 гр. 52*44* сх..довг. Площа села Голови становить 55,6 км.кв. З них сільськогосподарських угідь та пасовищ 6605 га. Решта лісові масиви, річки, потічки та неугіддя. Густота населення становить 30-40 чол/ км.кв. Якщо поглянути на мапу Верховинського району бачимо, що мальовниче село Голови розташоване в центрально-східній частині Верховинського району (див. карту). Розташування села є найсприятливішим серед усіх сіл району, оскільки відстань чи то до п.Кернична на заході району чи до лісного масиву Гостівець приблизно однакова. Село Голови межує на півночі з с.Замагора, на півдні з с.Яблуниця, на заході з с.Зелене, на північному сході з с.Красноїлля, на сході з с.Перехресне та с. Черемошна на південному сході Верховинського району. На північному заході від центру нашого села розташоване с.Чорна Річка, що є адміністративною одиницею нашого села. На південному сході від центра села розташований сільський присілок Шкірівський Грунь. Крім вищевказаного до адміністративно-територіальної цілісності села входять ґруні: Цюбівський, Антонівський, Олейківський, Онисимівський, Мачівський, Шкіндівський, Ділок, Біла Річка, Черленівський, Підкругла, пр..Кремениці. Кожен з ґрунів має свою цінну історію та неповторних людей.

Нелегкою була доля українських родин за часів окупації чужоземними державами. Ще трагічнішою була доля націо-

нально-свідомих родин, які шукали різні методи боротьби. Маючи досвід запорізького козацтва такі родини перебирались на незаймані території, бо воля для них була понад усе. Такі відважні легіні не шукали зручних та вигідних місць. Вони подавались в Карпатські гори і звідти громами і блискавками наводили жах на своїх панів-гнобителів. Для того, щоб було легше переносити нелегкі умови проживання в горах, вони об'єднувались по кілька родин, серед яких був досвідчений керівник і організатор, якого всі решта слухали і поважали. А околицю на якій виникало поселення називали грунем чи присілком та давали йому ім'я чи прізвисько свого ватажка. В міру певних побутових обставин поселенці крім своїх власних прізвищ отримували прізвисько (по-місцевому). До речі, в Головах, як і на всій Гуцульщині, ці прізвиська збереглись до наших днів. За іменами і прізвишками відважних та вільнолюбивих предків у селі Голови появились назви ґрунів і присілків. Це – Антонівський, в честь поважного і мудрого Антонєка, Олейківський, Цюбівський, Гарасівський, Онисимівський, Шкірівський, Костівський, Черленівський, Шкіндівський. Вважають, що кожен з цих людей, іменами яких названо Голівські ґруні, володів досконало певним ремеслом та мав неабиякий талант від Бога.

Побачивши плідність своєї праці, молоде покоління не зраджувало традиціям своїх батьків. Молоді гуцули одружувались, отримували в спадок від своїх батьків землю, будували власну хату, обзаводились худобою, упорядковували свою «крису» лісу, народжували діточок і так процес проходив по новому колу. Фанатизм до праці і самовіддачі голівчан зробили село найбільшим та найкращим в окрузі.

Риторичним залишається питання з-за яких обставин село Голови стало складовою спочатку Польського Королівства, а потім Речі Посполитої. Давайте подивимось в глибину історичних віків. В XIII ст. почалось нашествя монголо-та-

тарських військ «Золотої Орди» на Київ. Розоривши столицю Русі, монголо-татари грабували, знищували та спалювали все на своєму шляху. Відомо, що внук Чингісхана- Батий, завоювавши величезні простори Східної та Центральної Європи, ставив питання про похід в Західну Європу через Польщу, Чехію, Словаччину. Та його задум не вдався тому, що монголо-татарську столицю обступили араби і хан змушений був повернутися назад. На завойованих слов'янських територіях він залишив частину своїх воевод.

А тепер звернім увагу на Польське Королівство. До нього, як бачимо, не дійшли татари. Але про це трохи пізніше.

Внук Чингісхана Батий, просуваючись по етнографічних територіях Галичини, дійшов, приблизно, до сучасного смт. Ворохта.

Перші поселенці села були вмiлими, роботящими людьми. Антонек – робив бербениці, полонники, гребітки, кужівки та інші дерев'яні вироби. Олейка – майстрував та вручну умів зробити вікно чи двері. Цюб – дуже файно грав у дримбу, дудку, сопілку. Гарас – умів виготовляти вручну одягу, Шкірек– навчився обробляти шкіри тварин та робити з них постолі. Костьо – був дуже веселий чоловік, до упаду міг забавляти людей на толоці чи вечорницях. Черленюкові, говорять люди, вдалося віднайти скарб у вигляді золота, з-за якого надалі скупив «червінці» та носив їх за капелюхом. Брати Шкінді розумілися на лікуванні худоби та вмiли відвертати хмари та град. Неабияку славу в Головах має присілок Карабки. За словами старожилів це були красиві, сильні духом і тілом брати. Шляхта багато разів хотіла їх спіймати і знищити за пропаганду, але вони знайшли вихід, як обманути поляків. Вони «викарабкувались» з будь-яких, здавалося би, безвихідних ситуацій. Тому люди їх так і прозвали «Карабки», тобто ті, що борються і перемагають. Дуже прекрасним за своїм рельєфом та забудовами, своєрідними голівськими

«Афінами», на території якої побудовано чудодійний Божий Храм Св.пророка Іллі, є присілок Ділок. Історичні дослідження показують дві версії походження назви. Географічно цей присілок немовби ділить село на дві частини. Інша версія полягає в тому, що на цьому присілку завжди проживали файні дівчата (дівки), до яких ходили свататись хлопці з різних куточків краю. Влучну назву в селі отримали присілки Оборотний та Підкругла. Існує версія, що в давнину жителі, опинившись на даному присілку, звідки видніється більша частина панорами села, мали змогу орієнтуватись як їм повертатися назад додому. Повертатись, тобто обертатись. Ця назва більше правдива поміж інших. У XVII ст. частина осілих жителів села освоїли територію поблизу гори, яку назвали за формою і рельєфом – Круглою. Дана гора дійсно має вигляд кулеподібної форми, що є немовби маленьким прототипом форми планети Земля. А оскільки поселення було обласшоване під горою, то жителі назвали його Підкруглою. Найбільш зеленими і забудованими територіями села були і є найбільш доступніші місця поблизу Білої і Чорної річок. По обидва боки річок поселялись багато родин – тому, що тут було найлегше господарювати та був доступ до так званої дороги. Густота населення на цих присілках протягом всієї історії села була найбільшою.

Мешканці села Голови розчищали ділянки землі, огорожували поселення, будували хати.Своє житло селяни називали халупами та бұхнями, а вже пізніше їх замінили хатигражди, які мають в даний час неабияку цінність у вивченні самобутнього гуцульського побуту.

Своєрідною зацікавленістю серед істориків є заселення ґруня Шкірівський. Як розповідає 97-ми літній житель села Голови Іван Кімейчук (Дідо Іванько), а він на даний час є «старійшиною» села, то як розповідав йому ще його дід, тут поселились брати Шекери. Їх рід походить із Волині, а при-

стані вони знайшли у наших горах від переслідування польських карателів. На той час брати добре політично підковані та професійно обдаровані люди, які добре розумілись у господарстві та знали багато ремесел. Коли в них повиростали діти, вони одружились на різних грунях села і там створили свої сім'ї. Таким способом родина розпустила свої корені в селі та за його межами, а жителі почали молодий рід називати Шекеряками та Шкіряками.

Доброї слави в селі Голови заслуговував поселенець Марко. Цей ґазда поселився на пасмі гірських хребтів, що в подальшому отримали назву «Кичера», а в честь першого поселенця селяни почали називати присілок «Маркова гора» – «Маркова кичера». На самій вершині «Маркової кичери» жителі присілка та наближених до нього присілків власним коштом побудували невеличку церкву, яка є красивою духовною архітектурною спорудою на горі.

За переказами старожилів Марко був чуйною, віруючою людиною. Він часто розмовляв з жителями своїх околиць на релігійну тематику і мріяв про створення на своєму ґрунті духовного оберегу. І ось, як бачимо, мрія стала реальністю в часи розбудови української держави.

ПРИРОДА ТА НАСЕЛЕННЯ

Невід'ємним атрибутом життя гуцулів у цьому карпатському куточку є чародійність гірської природи. Чисте повітря, джерельна вода, лікувальні властивості різнотрав'я бодрять душу людини, надають додаткових сил енергії та адреналіну. Зелені «легені» Карпат – ліси, надихають кожного, хто попадає сюди, на відверту розмову з навколишнім світом. Додавляють здоров'я, бадьорості, стають у пригоді побутового життя. Статистика показує, що 95% побудованих жител в селі Голови є дерев'яними. Велику цінність для здоров'я жителів становлять побутові речі та знаряддя праці

виготовлені з дерева. Це дерев'яні полонники, миски, ложки, бочки, бербениці, колотівки, ракви, кужівки, шкатулки, дитячі колиски, вози, сани, скрині. Великим попитом у житті селян користуються побутові речі інтер'єру дерев'яної хати. Це виготовлені з бука, явора, дуба, ясеня дерев'яні канапи, столи, табуретки, ліжка та інші вироби. Крім того ліси корисні тим, що вони виділяють велику кількість кисню, оберігає гірський рельєф від зсувів, служать паливом для жителів нашого села та є матеріалом для виготовлення столярних виробів, меблів, матеріалом для будівництва та огороження людських садиб та пасовищ. Кліматичні умови нашого села сприяють веденню сільського господарства, заготівлі лікарської сировини, збиранню ягід та грибів, веденню туристичного бізнесу, тощо. Попри помірність кліматичних умов впродовж історичного процесу розвитку села траплялись стихії та надзвичайні ситуації. Найдавнішою стихією старожили вважають повінь 1927 року, яку називають катастрофою. Ця повінь нашкодила практично всьому карпатському регіону. Житель села І. Кімейчук 1917 р.н. добре пам'ятає ту повінь, бо йому було тоді 10 років. Отож за його розповідями від присілку Карабки до села Красноїлля по присілку «Біла Річка» у Головах налічувалось три млини. Їх господарями були «Фідьо», «Тримайло», «Шекерек». Всі млини були розбиті і забрані водою «єк оком кліпнути». Крім млинів катастрофа забрала багато прибудов на присілку Біла Річка, а також жидівську хату, де тепер проживає Дмитро Гавришук. Жиди втікали з хати серед ночі і найважче їм було рятувати жидівку Теклюню, бо вона спала на печі та була дуже важкою і неповороткою. Тільки-но її напівроздягнутою витягнули через дверцята в комірчині на пагорб, як вода розбила та понесла хату за течією вниз. Свої примхи природа показувала тут в 1969 році, але масштаби збитків у порівнянні з 1927 роком були набагато менші. 23 липня 2008 року ранок у на-

шому селі здавався чимось незвичним від усіх інших. Було дуже важко дихати, якимось сірим важким туманом було окутано все село, не відчувалось співу пташок, було сумно, навіть страшно, в серці роздавалась велика тривога і занепокоєння. А вже десь близько 11 години дня зірвався дощ, який падав кілька діб, безперестанку в супроводі грому та блискавиць. В нашому районі цією стихією було завдано величезної шкоди, знищено більше 40 будинків повністю, зруйновано велику кількість автомобільних доріг, виведено з ладу мости, інші комунікації. В самому селі Голови стихія знищила дорогу на присілку Біла Річка поблизу скали, біля впадання потічка Гранчін в Білу Річку та дорогу в центрі села біля адмінбудинку сільської ради. Зсувом було пошкоджено будинок у Тимчука Юрія, а в багатьох Голівських газдів зсувами було понищено присадибні ділянки та пасовища. Над селом кожен день кружляли гвинтокрили МНС з гуманітарними продуктами на борту. 2 серпня 2008 року в нашому селі біля Божого храму св. Пророка Іллі після служби Божої, гвинтокрил приземлився з продуктами першої необхідності, які були роздані селянам.

Крім повеневих стихій в селі Голови в 1978 році відбувся невеличкий землетрус близько 1-2 балів за шкалою Ріхтера з епіцентром в сусідній Румунії, в 1980 році в травні, коли цвіли сади випав великий мокрий сніг. В 1979 році над селом пронісся ураганний вітер, який за 7 хвилин повалив велику площу лісового масиву. В толоці Недоходюка Михайла (Олейчіного) за цей короткий час було знищено 2/3 частини лісу, який потім вирубували та відвозили до колгоспу ім. Франка в Красноїллу. Три рази пронісся 5-ти хвилинний смерч у 1993 році. Останній раз перед святом Івана Купала з 6 на 7 липня. Було повалено електричні стовпи, з корінням повиривані дерева, побито шифер та бляху на дахах, повалено обороти для зберігання сіна, громовицею вбито на

Онисимівському ґруні 3 корови, які паслися разом. 2 бики на Вільшенському, а на іншому присілку смертч переніс корову з однієї гори на іншу, смертельно травмувавши її.

Не минула природа наше село тріскучими морозами та відчайдушною спекою. За переказами старожилів, коли голівські фірми возили ліс у цугах, то казали, що були такі морози «ек плюнеш – до землі долітає лід». Термометрів на той час в гуцулів не було. А сніги в такі зими були до двох метрів і більше. Розказують старі люди, що в 50-тих роках ХХ ст. на Смітіному випав такий сніг, що замело вище даху тамтешню ферму. Тваринники думали, що це вже кінець світу. Правда про них не забули в колгоспі, тай відправили туди трактористів на допомогу. Завдяки добрій орієнтації бульдозеристів тай добрій техніці люди навмання добрались до стаї. Коли тваринники почули, що стукнуло щось до стаї, зраділи так «ек би заново народились». Сильний мороз у нашому селі був 30 грудня 1996 року -36 градусів, та місячні морози після Водохреща 2012 року. Температура в цей час становила -20-33 градуси. Поряд з цим останніми роками спостерігаються літом надзвичайно спекотні дні. Раніше температура літом була помірною. А ось літо в 2011-2012 рр. було в окремі дні надто спекотним +37 -42 градуси. Вчені на це дають різні пояснення, трактуючи потепління на Землі та інші фактори. Ось такою є природа та клімат нашого села: милостива, чарівна, приваблива, а інколи й досить підступна та сувора, з примхами.

За кількістю населення село Голови теж є одним з найбільших сіл нашого району. Більшістю можуть похвалитися лише жителі смт. Верховина та с.Криворівня. Основну частину населення становлять гуцули з діда-прадіда. Невелика кількість в процентному відношенні припадає на бойків та вихідців із центральних та східних областей України. Залишились також нащадки багатих польських родин, предки

яких були постійними жителями нашого села за часів Польщі та Австрії. Жителями нашого села, як і багатьох інших сіл нашого району є нащадки родин з Росії. Яким чином вони появились в нашому селі? З приходом радянської влади в західноукраїнські землі та після перемоги у Великій Вітчизняній війні розпочався процес відбудови нашого району. Район відчував дефіцит професійно-виробничих кадрів. Отож компартійні вожді під егідою кадрового питання поставили собі за мету використати в нашому краї ще й свою політичну ідеологію. Тримавши в своєму серці велику жажду помсти проводу ОУН УПА в 40-50-х роках ХХ ст., вони думали викоренити у свідомих гуцулів національно-патріотичну ідею, що спрямовувалась на відродженні України, тлумачучи своїми вихідцями про неподільність так званої «великої» Росії. Про те їхня ідеологія не розвинула успіху, бо вчителі, лікарі, інженери та навіть деякі представники з райкому партії оселялись серед гуцулів та створювали об'єднані родини з подальшим народженням дітей та вихованням їх у дусі української національної гуцульської самобутності та автентичності. Вони повністю перейшли на сторону гуцулів, залишивши позаду, хіба що походження своїх предків, тай то не в усіх випадках життя. Бо були випадки, що чиновник виходець з Росії, боячись втратити чин, не завжди офіційно брав шлюб з гуцулкою. В такому разі діти, народжені ними, записувались в реєстрових документах на прізвище матері. В нашому селі також відомі факти, коли представники інших національностей свідомо переходили з атеїстів у віруючі християни.

З-за часів Польщі в селі Голови проживали кілька єврейських родин. Серед найбільш досліджених – це єврейська сім'я Янтіля та Теклюні, в яких було 5 дітей. Проживали вони на теперішньому присілку Біла Річка, на ґрунті Дмитра Гаврищука, Гаврищуки виділили євреям клаптик ґрунту і ті по-

будували там невеличку хатину, де і проживали тривалий час. За переказами мого тата, Івана Гаврищука, вони скуповували в людей худобу, коні, гриби, перепродували все це іншим єврейським заготівельникам. З цього доходу вони й жили. Кожну суботу вони святкували, навіть ватру в печі самі не клали. Давали по кілька монет дітям-школярам з гуцульських сімей за те, що по суботам їм клали ватру. Інші жиди жили на Міхалковім ґрунті, де тепер проживає Борис Ясінський. На місці, де тепер побудована капличка, вони мали шинок (магазинчик), читальню свою, до котрої сходились легіні та дівчата, а також приміщення у вигляді стайні, де подорожні могли загнати свої коні або худобу в негоду чи на перепочинок. Вони наймали голівських ґаздів-фирманів і ті з Косова привозили їм крам (товар). Серед асортименту були: мука питльована, яку купували по 1,5-2 кг лише перед Пасхою, бо була надзвичайно дорога, мука ячмінна, сірники, нафта, сіль.

Серед продовольчого асортименту була і горілка. Вона була розфасована у «флешечки» бутілочки місткістю 0,25 гр. Казали, що більші можна було купити тільки в Косові на Ярмарку. В села по 0,5 л. не завозили, бо за браком коштів у населення, її було важко реалізувати. Історія наводить факти, що євреї масово споювали гуцульське населення, забираючи в борг ґрунти та пасовища. В Головах старожили таких обманів не пригадують. З усього видно, що в нашому селі охочих до алкоголю майже не було. На велике релігійне свято «чвертку» купували, склавшись 10-12 чоловік. Пили «наперстками», розмовляючи про буденні клопоти на протязі кількох годин, або навіть, півдня і ніхто ніколи не був п'яним.

Жид Янтіль три рази будував свою хату на одному й тому самому місці. Першу його хату було спалено з-за невідомих причин жителем Костівського ґруня – Крутенчуком. Другу хату

забрала катастрофічна повінь 1927 року. У своїй третій хаті він напевне жив би ще довго. Та в 1943 році в село увірвались німці. Від своїх розвідників вони дізнались про знаходження тут єврейських родин. Під час однієї з облав по селу дану родину було взято під арешт і за деякими даними їх відвезли в Пістинь. З хати всю родину вивезли з допомогою автоматного оточення і повели до головної дороги. По дорозі били, найбільше знущалися з Макса (Майорка), який був товстим і неповоротким, бо був інвалідом з дитинства. Він був найстаршим серед хлопців у єврейській родині. В Пістині німці вчинили масове знищення єврейських родин, що жили на Гуцульщині. Одну партію привозили, заставляли копати окопи для своїх могил, коли окопи були викопані, шикували євреїв у шеренгу, розстрілювали автоматними чергами, вбиті падали в окопи. Іншу партію євреїв заставляли загортати їх землею, деяких навіть ще не вмерлих. Тоді заставляли їх копати свіжі траншеї і все починалось спочатку.

Серед голівських євреїв живим залишився брат Фунда, який був у 70-х роках ХХ ст. фотокореспондентом районної газети «Світанок». Його врятувала від смерті одна голівська гуцульська родина, бо переховувала у ямі, що була під підлогою хати. У цьому так званому бункері, він пересидів великий термін, а їжу і питну воду йому прямо з хати подавала гуцульська родина, беручи на свій страх і ризик такі діяння. Взагалі, за словами мого батька, відносини голівчан з сільськими євреями були взаємодружніми, товариськими. А що стосується підпалу хати Крутенчуком, то це непоодинокі витівки одного хулігана, які в подальшому для нього закінчились трагічно. В основному дане дослідження свідчить, що голівчани миролюбний народ. Якщо не зачіпати наших інтересів, то ми лояльно і з повагою відносились і відносимось до представників інших національних меншин, поважаючи їхню культуру та релігію, їхні духовні та історичні цінності.

Історично склалось так, що в 30-50х роках ХХ ст. доля занесла до нашого села цигана Павла з дружиною по імені Марьоха. Вони побудували собі маленьку хатинку, завели пару добротніх коней та корову. Павло був низенький на зріст і вагою близько 55 кг. Землі у нього майже не було, то аби прогодувати коней і корову вдавався до різних методів. Фірманив за сіно, міняв лошата на сіно та овес. А коли появився у Головах колгосп, то селяни масово заготовляли сіно для колгоспної худоби. Павло уночі зав'язував в'язку сіна колгоспного і, щоб ніхто не бачив, переносив її в свій сарай, долаючи відстань 1,5-2 км., вагою 100-120 кг, і це при тому, що його вага становила 55 кг, а зріст 1 м 60 см. Незабаром у них народився син Андрій, який за фізіологічними даними був схожий на батька, як дві краплі води. Він виріс добрим, порядним і шанованим чоловіком у селі. Свого циганського кореня чомусь соромився, хоча з циганами інших сіл інколи зустрічався. Відносини родини Павла з корінними голівчанами були дружніми і приятельськими.

ЗАНЯТТЯ СЕЛЯН

Кожну людину Господь Бог нагородив даром до певної професії, дав кожному таланти. Ця талановитість в усі часи була присутня для жителів гірського села Голови. Це майстри з будівництва по дереву, столярі, пічники, ковалі, лісоруби-бутинарі, тваринники, рукодільниці, боднарі, стельмахи та люди багатьох інших потрібних професій. Та живучи в часи різних історичних перепетій, сільським гуцулам в певних випадках доводилось застосовувати вміння свого ремесла в супереч власній волі. Це були прокляті голівськими ґаздами часи панування інтервенційних іноземних держав: панської Польщі, Австро-Угорщини, Російської імперії.

Пузаті бавори та управителі польських маєтків, червоно-пикі комуністичні агітатори не давали спокою селу, виганяючи всіх без винятку, за допомогою сили, до всілякої важкої праці. В більшості випадків селяни працювали задаром, в рахунок придуманої властями «повинності». Такі роботи називались «гужтрудо», цугами, вироблення людоднів, що за певний непослух супроводжувались дуже часто всілякими висилками жителів села в найвіддаленіші куточки світу, такі як Сибір, Воркута, Караганда та інші. Невід'ємним атрибутом життя голівських ґаздів в усі часи була притаманна любов до вирощування тварин. Адже тварини забезпечували горян їжею, одягом, взуттям, домашніми ліками, дитячими іграшками. В ті часи ходило між народом добре прислів'я «В доброго ґазди не пропадають даром, навіть, копита тварин». Саме так і було. Бо копита перепалювали в печах на попіл, отримуючи органічне добриво для своїх земель. Не пропадали у селян навіть роги тварин. Їх вони обмотували у ганчірку, висвердлюючи на кінчику невеличкий отвір, з другої сторони, наливали в нього молоко і через ріг годували немовлят. Корова для гуцулів, в усі історичні часи, була годувальницею. Адже вона забезпечувала селян і забезпечує до цих пір екологічно-чистими продуктами харчування. Це молоко, масло, будз, сир, бринза, сметана. Бичків селяни відгодовували на м'ясо, шкури, а породистих биків утримували для продовження роду тварин. Неабияку цінність для гуцулів становила вівця. Вона, крім м'ясо-молочних продуктів має цілющу шерсть, яку називають вовною. Весняною порою гуцулки стрижуть овечок, миють вовну, сушать її на сонці, потім везуть на спеціальну граблю, де її чешуть та розм'якшують. Далі жінки-умільці вовну прядуть на спеціальних кужівках і отримують з неї шерстяні нитки. Пізніше такий матеріал потрапляє в руки народних умільців, які на відповідних ткацьких верстатах (до речі такі верстати в Головах виготовляли в давнину чоловіки-

умільці) тчуть ліжники, килими, верети. Майже всі жінки в Головах уміють в'язати спицями. Вони з вовни в'яжуть светри, капці, рукавиці, кабатки, шарфи, стильні жіночі костюми. Розведення овець в сільській місцевості має актуальне значення. Оскільки високо в горах на пасовищах ростуть мохи, то якщо запустити на такі ділянки овець, то вони буквально за один сезон випасання дану ділянку удобрять своїм послідом, а частину моху з травною-псюркою випасуть, і дана ділянка на другий сезон буде мати високопродуктивну пашу чи навіть траву для сінокошу.

Надзвичайно цілющі лікарські властивості має овече масло. Лікарі радять вживати його в узварі, а також намащувати болючі місця голови, суглобів, хребта тощо.

За даним продуктом до жителів нашого села звертаються громадяни з інших районів області та України та навіть з країн ближнього зарубіжжя. Правда, останніми роками в Головах, як і по всьому карпатському регіоні катастрофічно зменшилась кількість усіх "божих" тваринок. Це зумовлено перш за все дешевими неякісними імпортними штучними товарами, одягу, завезеними з Туреччини, Китаю, Південно-Східної Азії. Та й утримання овець, справа не з легких. Вона вимагає клопіткої праці селянина. Будівництво кошар, огорожування території випасу, фізична підготовка гуцула – невід'ємні атрибути успіху цієї такої потрібної на даний час справи. Тому вищому керівництву нашої держави потрібно якнайшвидше відновити в горах галузь вівчарства, стимулювавши жителів гір високою заробітною платою та певними пільгами за свою нелегку працю. Бо якщо найближчим часом нічого не зміниться, то всі ми забудемо смак натурального шашлику та втратимо свій імідж у цій сфері господарства. Закінчуючи тему вівчарства хочу додати до вищесказаного про те, як під час визвольних змагань ОУН-УПА вівці допомагали нашим хлопцям.

Командування проводу ОУН-УПА часто відволікало стрибків своїми маневрами. Московські окупанти зимою старались по слідах переслідувати наших хлопців. Оскільки в Головах господарі на той час утримували їх порівняно велику кількість, то господарі випускали овець по тому шляху, по якому пройшли повстанці і ті затоптували їх сліди. Вороги втрачали слід та з лютою ненавистю інколи розстрілювали невинних тварин. Про вшанування овечок в усьому світі свідчить недавній факт того, що під час свого офіційного коронування римський папа – Франциск I замовив собі плащ з овечої шкіри. Мовляв, пастир має оберігати овечок і піклуватись про них.

І ще один фактор з життя світової спільноти, пов'язаний з вівцями. Коли ми вивчаємо всесвітню історію, то перший період Нового часу, розказує, яким чином Англія стала найпередовішою економічною країною світу. А її грошова одиниця «Фунт-стерлінг» – найціннішою валютою. А все призвело до того, що в Англії в цей час розпочався процес «огороджування», тобто заселення овець на відібраних в селян території. А потім від їх реалізації англійські феодали отримували нечувані прибутки, а всі інші говорили про те, що «вівці з їли світ». Отже, будемо надіятись, що з приходом весни на голівських полонинах і грунях стоголосим «блеанням» озоветься оновлена отара, а місцеві чабани отримають роботу та гідну зарплату. А дудочка, флоєрка, денцівка і дримба будуть розвеселяти горами та голівськими пляями нелегке літувальне життя полонинників.

В усі часи не обходилося так, щоб у своєму господарстві голівський ґазда не утримував одного чи двох кабанчиків. Оскільки молочних продуктів був надлишок, то проблемою у гуцулів залишалось те, з чого зварити кашу (чір). Але й тут мудрий горянин давав собі раду. Впоравши город засівав його ячменем, який серед злакових був найбільше не ви-

багливий до гірського клімату. В кінці серпня, на початку вересня збирались по селу толоки і серпом вручну жали ячмінь. Пізніше толоками молотили його, просушували на сонці, насипали в мішки та везли волами чи кіньми до місцевих млинів. Правда у млинах були черги і селяни «заминдовувались» у мірошника (мельника) наперед, щоб у черзі не втрачати дорогоцінний час. Змоловши у водяному млині ячмінь, отримували муку, з якої пекли хліб для родини, а з полови та вівсяної муки варили кашу (чір) свиням. Крім того, в раціон харчування кабанчика входили натерті на терці, вирощені на своєму городі, буряки, капуста, кукурудза. Для вітамінозу додавали дрібно насічену сокирою зелену травичку. Дуже якісною їжею для свиней була мука помелена з бобу. Якщо кабанчик переставав їсти, то йому в дерев'яне корито кидали кінського гною. Це означало, що кабан «змикетив» їжею. Після цього через добу апетит в свині появлявся і весь процес починався спочатку. Стайню для утримання свиней робили низькою, з двору обмазували глиною. При вході вставляли дерев'яні товсті двері, замком у яких служив так званий чіп. У Головах існує дотепер прислів'я «Розумний єк чіп у дверях». У таких утепленні люди утримували та розмножували свиней. Коли приходив час заколоти кабанчика, то господар сортував м'ясо і сало, засолював їх, та складав в окремі бочки та бербениці, закриваючи герметично їх кругами. Шинку та м'якушку засолювали, натирали часником, колендрою, перцем та іншими прянощами, через добу, дві огортали марлею чи тонким полотном і клали будити. В давнину, коли не було (окомінків) димоходів, м'ясо ставили на горище хати і так будили. Пізніше в селі появились бужарні, в яких і на даний час гасди будять найсмачніший делікатес – буженицю, сало, домашню ковбаску, підбужують будз та вурду, сушать сушениці, тощо. Як іграшковий м'ячик для дітей використовували свинячий мочовий міхур. Його ви-

порожнювали, вставляли в нього «дзигарнічку», надували, прив'язували до хатнього сволока просушити і потім давали діткам гратися таким м'ячиком. У старших людей, в котрих не було дітей, з висушеного міхура робили «таршук», таку собі упаковку для зберігання тютюну для куріння.

З свинячої шкіри майстри-умільці виготовляли постולי. Найкращим умільцем по виготовленню постолів у селі Голови та й в усій окрузі був гуцул єврейського походження – Тричул, що проживав на присілку Підкругла.

Владні органи чужоземних держав не дозволяли селянам різати свиней для своїх потреб. Вони вимагали, щоб селяни залишали собі 10% продукції, а 90% віддавали як данину.

Та найгірше було в селі в 1943-1944 рр., коли прийшли німці. Голівчани брали свиней з стайні та ховали у підвальних ямах час від часу затикаючи їм рила, щоб не подавали голосу, бо німці робили облави по хатах, забираючи свиней або м'ясо. Найбільше голівським газдам допікав тодішній солтис Пітро, родом з Черленівського груня. У той час в селі Устеріки знаходився німецький постерунок, куди з усіх сіл району, раз у тиждень, звозили свині, телята, м'ясо, а звідти відправляли німцям на фронт.

Для своєї безпеки голівчани різали свиней вночі, а щоб не верещали, одягали їм на голову мішок з попелом. Потім м'ясо ховали хто де міг: в підвалах, лісі, тощо.

А в той час голівський горе-солтис бенкетував, бо на його стіл так само перепадав ласий шматок людського добра. Коли мій тато Іван Гаврищук та його рідний брат Михайло Гаврищук були у сотні Романа Дубика «Боевіра», Пітро зібрав своїх «дягеїв» і разом з ними забрав у родини корову та саморобну шафу. Коли брати повернулись додому, то вирішили помститися кривдникові, виламавши у фашиста двері. Дома його не знайшли, але шафу забрали, а корову,

вірогідно, що Пітро продав німцям, бо її не знайшли. Багато гріхів було скоєно в селі Пітром. Він видав фашистам майже всіх голівських євреїв, що жили на той час у Головах і були знищені німцями в Пістині Косівського повіту.

Кмітливими людьми села було прочитано листа, в якому Пітро писав своєму братові, що емігрував до Канади. Мовляв, яка в нього висока посада, статки, що він може зробити будь з ким, що завгодно і таке інше. Лише про свою совість і гідність не писав. А його брат на відміну від Пітра, був добрим, розумним чоловіком. Будучи за океаном, він реально оцінив ситуацію і з певних засобів масової інформації знав, що капітуляція Німеччини не за горами. І коли прийшов до Пітра лист-відповідь з-за океану, то він приніс його прочитати одному з грамотних жителів села, бо сам умів лиш ставити, хіба що, хрестик для розпису. А в листі до Пітра було написано так:

«Ой ек файно пишеш, братчику, гей би соловей співав на калині. Кажеш, що став дуже великим, та буйним! А я би, тобі Петрику, як брат, радив так, не мочей у багнюку рук своїх, бо можеш їх не висушити».

Невдовзі братові слова справились. Радянські війська визволили Жаб є та навколишні села від німецьких окупантів та добрались до їх прислужників і до Пітра зокрема. Старожили розповідали, як одного прекрасного сонячного дня у супроводі автоматних штиків вели Пітра з Голов до сусіднього Красноїлля. Серед них був і рідний брат єврея, якого Пітро здав німцям на смерть – Фунд. Там де в Красноїллі знаходиться розвилка доріг на Голови і Замагору, зібралась велика кількість народу.

Коли розпочались збори, слово взяв Фунд: «Подивися, Петрику, останній раз на красу гуцульських карпатських сіл Голови, Красноїлля, Перехресне, бо вже більше бачити їх не будеш, так як мій рідний брат не бачить, якого ти пусто-дурно бив і гнав на передачу німцям...»

Велику кількість господарської роботи в ті далекі часи гуцули села виконували за участю волів, яких запрягали в ярмо та возили ними різні вантажі або орали землю. Дехто, для перевозу вантажів використовував навіть корови. З-за свого життя голівський ґазда Дмитро Жикаляк – 1910 р.н., розповідав мені, що каміння на добротну пивницю він возив з річки до хати двома коровами, які важили біля 600 кг кожна, по власноручно викопаній копанці, що бере початок з присілку Біла Річка і веде на Шкіндівський ґрунь. І таких випадків у селі було багато.

Неоціненою поміччю для селянина настав час, коли винайшли хомут і запрягли в нього коня. Та далеко не кожному тодішня влада дозволяла утримувати його в своєму господарстві. В усі часи, починаючи від панської Польщі до радянської імперії на коні був поставлений дуже великий податок та ціна самого коня. Крім того власника коня посиляли відробляти “гуштруд” та “цугі”. Бутинарям давали наділ по 100-200 кубометрів лісу зрубати, обкорувати, зризувати, а фірманам повитягувати цю кількість лісу до місця зручної погрузки. І це все за безцінь, лиш би влада не забирала коней. Великим попитом користувались коні в період окупації наших земель польськими панами. Адже їх використовували не тільки, як тягову силу, а і як транспортний засіб. Та організовували рід військ «кавалерію», що на той час задавала неабиякий тон у військовій справі. Солдат, що служив у «кавалерії» називався уланом, а сама служба вважалась почесною місією.

Голівських ґаздів, які тримали в той час коней, селяни шанували, оскільки, робота таких людей була клопіткою і всім людям потрібною. Господар повинен був підніматись о четвертій годині ранку, «футрувати» коней, напоїти водою, запрягти і вдосвіта вирушити в дорогу. Крім того йому треба було професійно уміти окувати коні, відремонтувати віз чи

сани, слідкувати за станом упряжі, шлеї, сідла, тощо. Така професія була хоч і клопітною, але вона давала змогу забезпечити продуктами харчування, як і самого себе так і цілу сім'ю. А так як в сім'ях на той час було по п'ять-десять дітей, то така професія була прибутковою, і сім'ї фірманів не так бідували як інші сім'ї. Голівські фірмани кожного тижня возили дошки «терх» до Заболотова на залізничну станцію. «Терхом» називався віз загрузений приблизно 100-120 дошками. У цей віз запрягали пару коней і тоді вирушали в дорогу. Найважче було на Буковецькому перевалі, то приходилось фірманам половину «терху» розгружувати на підніжжі перевалу, витягувати на верх першу частину грузу, а потім повертатись за другою. Пізніше на верху грузили знову «терх» і так їхали до Заболотова та Коломиї. Там розгружували «терх» і грузились борошном, крупами, олією, цукром та іншими товарами першої необхідності та везли їх в наше село. По дорозі голівські «дальнобійники» дошки, але свої власні, вимінювали на кукурудзу та тютюн у жителів сіл Рожнова, Тростянець, Іллінців. Правда, тютюн, так само, як і сіль, возити не дозволялось, то фірмани всіляко пробували маскувати такий товар, щоб не забрала варта «шандарів» польських, яка по дорозі лиш у Жаб'євському районі мала три постерунки. Це на Варятині, теперішній с. Верхній Ясенів, в Сурдучі, та на Вигоді біля моста через річку Чорний Черемош. Бувало так, що фірмани, приїхавши на Буковець, залишали певну кількість товаришів стежити за кіньми і товаром, а решта сміливців підходили до «шандарського» постерунку, як розвідники, щоб дізнатись, може, на щастя, спить варта. І коли ті спали, то фірмани, проривались повз неї. Немов «греки в Трою» і щасливі приїхали в село. Ще однією небезпекою для голівських фірманів було подолання з «терхом» залізнодорожного переїзду. Небезпеку становила можливість попадання колеса воза в «штрику» і небез-

печність наближення поїзда. Тому фірмани дотримувались правила, переїхавши переїзд першим, зупинитись і в безпечному місці дочекатись переїзду останнього, щоб в разі нещастя гуртом допомогти тому хто попав в «штрику».

Голівські фірмани, як виявляється, уміли на практиці застосовувати в екстренних ситуаціях тонкі психологічні прийоми. Одного разу голівський ґазда, наткнувшись зненацька на варту (бо ті лиш притворились, що сплять), почав жаліти «шандарів». Було опівночі і дощ лив як з відра. Першу варту чоловік пройшов успішно. А наткнувшись на другу не розгубився і почав жаліти: «Сарака ця варта, ек уна тяжко бідуєт...» Шандари у відповідь не причіпились і чоловік успішно дійшов до Вигоди. А там далі застосував такий самий метод і вдруге обдурив «шандарів» за допомогою психології та відчайдушною відваги. А коли перейшов через міст на Вигоді з невідібраним товаром закричав: «І та варта с...ки варта, і ця варта с...ки варта». Ось такий хист Голівського гуцула.

Великою небезпекою в той час для їздових була можливість наткнутись вночі, особливо зимою на зграю вовків, яких тоді було дуже багато. Помічником для людей був кінь, який добре передчував звіра і подавав ознаки «шуршавши» вухами. Тоді люди підготовлювали великого багнета, якого возили з собою та засвічували нафтяного фонаря внизу воза та старались триматись якнайближче один до одного. За переказами учасника цих далеких подій фірмана Дмитра Гаврищука, караван голівських «дальнобійників» повертався з Заболотова і по дорозі наздогнав двох парубків з села, що поверталися з польської армії додому. Хлопці були раді зустрічі з односельцями, яких не бачили сім років, але засмучені тим, що не везуть рідним подарунки.

Раптом, під'їхавши на Буковець, побачили шикарне авто польських можновладців, обкладене великими пакунками.

Поляки запропонували солідну платню, якщо Дмитро своєю парою коней вибуксирить авто наверх. Гаврищук погодився. І коли крок за кроком коні тягнули вантаж, голівські солдати вчепились ззаду машини і почали перерізувати шнури на пакунках. Та «Чіпелик» був у них ржавий і тупий і допоки мій дід витягнув на Буковець авто, то хлопці зуміли відрізати лишень один невеличкий ящик, в якому були добротні і дуже дорогі в той час чоловічі черевики в кількості 6-ти пар. Хлопці дуже зраділи, що мають для рідних подарунки, які заслужили за сім років у польської влади, та ще й відважно їх отримали. Коли розпочалася друга світова війна коней катастрофічно не вистачало. Тодішня влада переписала в Головах та в усій Коломийській окрузі всіх господарів, що утримують коней і їх кількість. До даного реєстру були внесені і голівські фірмани з своїми кіньми. Багатьом голів чанам влада веліла «миндуватись» до Коломиї з кіньми. Там три дні їх тримали, а потім відпустили, забравши коні. Дмитру Гаврищуку з двома кіньми приказали рухатись в складі великої кінної колони, що відправлялась на фронт. Куди їх ведуть, з фірманів не знав ніхто. Коли через певний час прибули до міста, командуючий сказав моєму дідусеві, що це місто Проскурів. Там уже проходили бойові дії. Двох коней у Гаврищука забрали і дали якусь писульку, що заміняла головний документ і наказали, якщо хоче живим добратись додому, щоб ішов всюди головною дорогою – «Крок вліво чи вправо – куля по закону» – так пояснили військові чиновники. Майже всю дорогу з Проскурова до Голів Дмитро пройшов пішки. В кінці третього тижня ходу він з батогом в руках дістався рідної домівки. Так в нашої родини перший раз відібрали коні. Дід Дмитро фанатично любив коней і придбавши спочатку одне лошатко, а потім і друге, знову викохав добротну пару і почав возити до села товари, продукти, пошту. Радів своїм коням дід Дмитро до часу заснування в селі колгоспу радянськими урядовцями. А коли заснували

колгосп місцевих ґаздів закликали на правління і веліли віддати коней, вози, реманент до колгоспу. Пообіцяли вернути з винагородою тоді, коли колгосп, мовляв, «запоможеться». Як говорить відома гуцульська говірка: «На вічне віддавання». Отаким засобом родина вдруге була позбавлена своїх годовальників та до смерті ранила серце гуцульському конюхові, та не тільки йому одному. Мені пригадуються 70-80-ті роки ХХ ст., коли наступала весна і в Головах великою проблемою було виорати город, бо колгосп настільки «запомігся», що коней в окрузі було стільки, що можна би перерахувати на пальцях однієї руки. В Красноїллі у Петра Сапріянчука, Юрія Жикаляка (Гурдилового), Олексія Бельмеги, кількох бригадирів з Голів... і все цією кількістю коней ґазди встигали з великою затратою нервів і терпінням виорювати свої городи.

Картина докорінно змінилась коли Україна в 1991 році отримала незалежність. Голівські ґазди масово почали обзаводитись кіньми. На всіх ґрунях, крім центральної частини, в кожному дворі налічується від одного до трьох коней. В основному це коні гуцульської породи, які добре зарекомендували себе в умовах гірської місцевості. Ці коні невисокі на зріст, статичної фігури, фізично сильні та витривалі, слухняні, спритні. Щоб випробувати силу коня гуцули часто запрягають і випробовують його в тягненні однокубікового «ковбка», колоди.

Серед голівських жителів на даний час трапляються непоодинокі випадки і звичаї мінятися кіньми. Господарі коней, виконуючи різні господарські роботи, в один момент можуть помінятися і вже увечері після роботи приїхати додому з своїми новими підданими. Своїх коней господарі дбайливо доглядають, запасуються вівсом, сіном, напувають чистою, гірською джерельною водою. Для утримання будують спеціальні кінники, а влітку більшість господарів надають перевагу випасанню скакунів на полонині та прилеглих до неї територіях.

Великою шаною серед народу користувалися голівські бутинарі. Робота в лісі вимагала чимало знань і зусиль. Окрім доброї фізичної підготовки та дотримання правил безпеки, лісорубові потрібні пильність, увага, кмітливість та винахідливість. Окрім бутинування в карпатських лісах за часів Австрійської імперії, голівчани бутинували навіть на Балканському півострові, в Боснії. Молодим гуцулам важко було покидати рідне село, але потрібно було заробляти собі та родині на життя. З жалем, покидаючи село, вони складали жалісні пісні: – Як підійшли до Дунаю

На корабель стали,
Молоді си зажурили,
Старі заплакали
Молоді си зажурили,
Шо так мало жили,
А старі си зажурили,
Шо дітей лишили...

По-різному складалась доля голівських жителів в Боснії. Австрійська влада добротню оплачувала бутинарську роботу, хоча галичанам платили менше за інших. Серед голівських бутинарів були такі, що заробивши гроші і щасливо повернувшись у рідний край, скупили велику територію землі, ґрунти в різних селах повіту та потім господарювали на них. Були й такі, що не зуміли заробити з різних причин грошей, але з допомогою друзів- односельчан, що яскраво показує взаємовиручку голівчан в скрутний час, зуміли повернутися до села.

Траплялись в Боснії і трагічні, випадки, коли дерево вбило людей. З Голівських бутинарів нещастя прийшло в родину Несторуків – глава сім'ї був убитий деревом на християнське свято Святої Варвари перед Миколаєм. Австрійська влада виганяла бутинарів з Галичини до роботи навіть в найбільші християнські свята.

Друг, який того дня працював разом в одній партії з Несторуком, розповідав односельцям, що того дня їх обидвох чогось «не кортіло» йти до роботи. Та мусіли йти, бо був такий приказ. Дерево, що підпилювали бутинарі, знаходилося в незручному положенні і чоловіки хитрували, як його краще повалити. Коли дерево падало, то Несторук втікав від нього обочама, але впавши, воно котилось за ним услід. А коли він повернув вгору, воно викрутилось і, вдаривши досвідченого бутинаря «вершіком» по голові смертельно, зупинилось нерухомо. Важко переживала родина втрату свого годувальника. Проте, слід звернути увагу, що австрійська влада таких родин, як Несторука, не кидала напризволяще. Бутинарі складали страховий договір. Вдова Несторука в подальшому отримувала кожного місяця пенсію по втраті годувальника сумою в 120 злотих (на той час стільки коштувала корова).

А взагалі, голівські бутинарі в Боснії отримали повагу в місцевого населення та заслужили авторитет у цісарських владних чиновників. Серед наших бутинарів були такі, які за сумлінну працю були нагороджені механічними кишеньковими годинниками, що на той час були в дуже високій ціні.

З давніх часів до сьогодні існує традиція, що в Головах проживають найкращі на весь світ майстри-будівельники по дереву. За часів панування Польщі та Австрії голівські будівельники були найшановніші в Станіславській окрузі. Вони будували хати, стайні, кухні, оборogi та майстерно виготовляли табуретки, стільчики, столи, канапи, креденси, тумбочки та інші дерев'яні вироби.

На Гуцульщині крім голівських майстрів популярністю користувались також яворівські. Але голівські перевершили їх у тому плані, що вони першими серед усіх майстрів, застосовували атрибутику хреста в своїх виробках. Це можна побачити на дахах будівель гуцульського стилю, на підніжках дерев'яних столів, ткацьких верстатів, табуреток та інших

виробах. У вигляді атрибутичного хреста голівські майстри прикрашали інтер'єр креденсів, годинникових тумбочок, веранд, кінних залубичок, дитячих дерев'яних колик. Для міцності будівель майстри першими в окрузі запатентували будівництво дерев'яних споруд методами «кані» та «вугли». Всі інші до цього часу використовували метод «заміт» та «стовпи». Завдяки таким винаходам в гуцульському краї успішно почали будувати дерев'яні мости через річки. А для того, щоб кашиці були міцніше укріплені, то їх будували з кругляка, просвердлювали отвори та илимовими чи ясеневими тиблями їх скріплювали.

Наші сільські майстри в усі часи були затребувані і до них завжди були черги людей, які хотіли, аби умільці їм змайстрували ту чи іншу річ. І це при тому, що в Головах майстер був майже в кожній хаті. Та про те, що майстер-будівельник завжди був перегружений роботою, його заробітня плата в ті часи була невисокою, а іноді й мізерною. Коли в окрузі утворились колгоспи, то майстер виробляв у ньому на будівництві трудодні з раннього ранку до пізнього вечора. За рахунок людських трудоднів будували колгоспні контори, ферми, складські приміщення, оборони для соломи, гаражі, тощо. За виконану будівельну роботу в селян можна було заробити по 15-25 крб., але відійти від колгоспної роботи було неможливо, бо за таке могли забрати земельний наділ (бо коли утворились колгоспи, то земля стала їхньою власністю).

В 60-90-ті роки ХХ ст. найвизначнішими голівськими будівельниками були брати Іван та Дмитро Шкіряки, Михайло Паріжняк, Танасій Морощук (який придбав власну кузню), Михайло Шикман, Микола Морощук та інші. Не було на Гуцульщині такої будови, до якої би не приклали свої трудові зусилля, мозолисті руки ці поважні сільські жителі. Свої знання і досвід вони передали своїм синам та онукам, які стали гідними продовжувачами будівельної справи.

Син Івана Шкіряка – Іван, придбавши високотехнологічні станки, є найкращим столяром села. Його роботи визнані фахівцями краю і професіоналами з столиці України.

Сини Паріжняка – є найкращими будівельниками різних стилів церковних Божих храмів, а син Михайло, крім всього, є засновником і головним будівничим Божого Храму св. пр. Юрія на Шкірівському Груні.

Сини Михайла Шикмана займаються будівельною справою. Найбільш здібними є Микола та старший з братів- Дмитро. Микола, крім того, є добрим спеціалістом і знавцем техніки.

Добру батьківську пораду і талант перейняли від свого батька Танасія Морощука сини Михайло та Юрій. Михайло крок за кроком іде за новітніми технологіями, цікавиться новинками будівництва, самостійно вдосконалює робочі інструменти, цікавиться інструкціями та літературою в галузі будівництва, вдосконалює батьківську кузню, користується авторитетом серед жителів краю.

А Микола Морощук, побудувавши кілька сотень осель, в зрілому віці взявся за довірою церковної громади села спорудити Божий Храм св. Іллі. В 1994 році він, на чолі бригади, з честю упорався з поставленим завданням, за що честь і хвала будівельникам.

Справжнісіньким корифеєм будівельно-столярних робіт є житель села Голови Василь Миколайович Іванійчук. Милує людське око філософський задум майстра і оригінальність виконання роботи церковного престолу Божого Храму в Головах. А скільки робіт виконано митцем в Україні та Санкт-Петербурзі. Крім того, Василь Миколайович є добрим порадиником і наставником для молодого покоління.

Добрими майстрами і столярами зарекомендували себе на роботах в різних куточках України недавні випускники школи : Василь Дмитрович Семенюк, Олександр Іванович

Мицканюк, Михайло Корнелюк та інші. Зачаровують глибокою витонченістю і професіоналізмом інтересні роботи голівчанина Михайла Івасюка. «Золоті руки» цього майстра допомагають людям краще пізнавати світ мистецтва.

Шанованими будівельниками в селі Голови є брати Микола, Петро, Володимир Федінчуки.

Голівські селяни в усі часи шукали доброго заробітку. Саме такою прибутковою справою в радянські часи була лісопосадка. Правда, на території села вона проводилась в невеликих розмірах, тай то силами місцевих лісників. А от на території Буковини робочі руки гуцулів були на вагу золота. Тай оплата праці була порівняно високою. Тому голівчани з приходом весни організовували бригади та вирушали садити ліс у Перкалабу, Єлачору, Селятин, Шепіт та інші села Чернівецької області.

Найбільш авторитетними були сільські бригади Василя Кіщука та Михайла Недоходюка.

Голівськими бригадами за більш, як двадцять років, було посаджено на Буковині сотні гектарів лісу. Крім грошової оплати нашим ґаздам буковинські лісопункти платили ще й кукурудзяним борошном, яке в той час в наших краях було дефіцитним. І хоч ціна на нього за сімдесяти кілограмовий мішок становила 7крб.15 коп. (це за правилами радянської комуністичної ідеології), попит на такий продукт був величезний. Отже, один робітник за весняний сезон в буковинських лісопунктах отримував в рахунок зарплати по 6-7 мішків. Такий варіант стимулював гуцулів до плідної роботи з досвітку до темної ночі. Місцеве населення з такими умовами праці відмовлялось від роботи в лісі і тому наші ґазди мали можливість підзаробити на цілий рік. Додатково буковинці організовували приїзд і відвіз голівчан до місця призначення. Кожен такий приїзд з заробленими грошима та борошном відзначали, як свято.

ПОЛОНИНА СКУПОВА

Найвищою окрасою села Голови стала полонина «Скупова». Цей своєрідний голівський Олімп на висоті 1579,3 м над рівнем моря, що розташувався між селами Зелене, Голови, Яблуниця, Чорна Річка, Замагора ніби шлях «з варяг у греки». Що стосується назви полонини, то вона має дві версії. Перша з яких говорить про так зване «скуплення» її території у польських панів, а друга, більш вірогідніша, це «скупчення» складових урочищ в одне ціле високогірне пасмо, тобто грандіозне склепіння високогірних вершин. Існують і інші менш досліджені версії, що вказують на сукупність зібраного там урожаю, тощо. Хоча, якщо добре розмірковувати, то навіть кожному простому господарю зрозуміло, що на такій висоті, з великою силою вітру і зниженням температури повітря, на урожай надіятись марна справа. Тай самий ґрунт за своїм складом мало придатний для того, щоби щось там висаджувати чи сіяти. Інша справа коли цю землю пустити під пасовище. Проте колишні партійні керівники не завжди так думали. Розказують старожили, що в 50-ті роки ХХ ст. один з керівників району примудрився наказати селянам садити на Скупові кукурудзу. Тому керівникові любою ціною потрібно було захистити дисертацію і отримати вчений ступінь. Не знаю на які небесні сили він надіявся, але кукурудзу виростити на Скупові і зібрати урожай ще до сьогодні не вдалося нікому. А от щодо пасовищ, то кращої землі в селі годі шукати. На Скупові досить висока поживність паші, в результаті чого в корів виробляється краща манна, а в подальшому і калорійність молочних продуктів. Тай сама худоба, вбираючи з такої паші багато вітамінів, є краще вгодованою ніж та, яка пасеться в селі. Старожили стверджують, що за часів окупації Польщі нашого краю, Скупова належала польським магнатам- шляхтичам Янушевським та

Панкевичам. Пізніше ліс, який ріс на Скупові, вони продали жидам, за що отримали великі кошти. Територія Скупови складається з урочищ: Вихід, Скупова-власне, Грибок, Зелена Яма, Кінський Жолоб, Буковинки, Угорський, Ложів та найвища вершина – Триніг. Ця вершина складається з трьох горбів-ніжок, що ніби символізують тризуб. З Триноги добре видніється в ясну погоду вся панорама Чивчинських та Гринявських гір. Порівняно з центром і ґрунями села тут завжди вітряно, прохолодно, екстримально. В захищеному від вітрів місці на Скупові побудували стаю та кошару-загороду для доїння овець та корів. Стаю обладнали інвентарем та посудом для виготовлення будзу-сиру, бринзи, вурди, масла, сметани.

Скупова в усі часи приманювала до себе бунтівників, опришків, шукачів скарбів, любителів екстриму. У ХУІІІ ст. на горі Скупова побував славетний Олекса Довбуш з своїми опришками, де, за легендою, в урочищі Кінський Жолоб закопав 13 бочок золота, а по дорозі назад повернув до села Красноїлля та знищив дідича-Дідушка. Великі бої проходили на Скупові в період Першої Світової Війни, про що свідчать численні окопи по всій території полонини.

За переказами старших людей, перестрілки між вояками тривали з Скупови на Лудову. Безпечні місця для підготовки до наступу на Скупові знаходили вояки ОУН-УПА. Так було в ті далекі часи. Сьогодні Скупова по новому дивиться на Карпати і світ. У літню пору тут гамірно і весело, ніби кожен день Храмове свято. В цей час не в центрі села, а на Скупові вирує життя. Бувають дні, коли на полонині може перебувати п'ять-шість сотень чоловік і всі зайняті суспільно-корисною працею.

Під чародійну мелодію флоєрки пастухи женуть череду, втомлені, але веселі й засмаглі, збирають афини та гогози. Селяни несуть зібрані ягоди до приймальних пунктів, пиль-

но рахуючи та ховаючи до сховку свіжо зароблені гроші. За цим заробітком до голівчан часто приїздять жителі інших районів та сходяться селяни з інших сусідніх сіл. До Скупової підведені дорожні сполучення з різних сторін. Легкові та грузові автомобілі різних марок везуть сюди продукти першої необхідності та відвозять афини до приймальних пунктів Івано-Франківської та Чернівецької областей. А звідти екологічно чистий лікарський продукт поступає в різні регіони України та за кордон.

Квадроциклами, мотоциклами, мопедами прибувають на полонину любителі «тихого полювання». А під вечір з наповненими рюкзаками білих грибів повертаються до своїх залізних коней. Співаючи жартівливих пісень, йдуть з толоки на толоку ланцюжком косарі, несучи на своїх плечах гострі з блиском коси. За ними поспішають громадяниці.

На гривастих конях гуцульської породи проскакують підлітки-вершники, підганяючи худобу. З Кривого доноситься звук бензопили, звідки місцеві лісники відправляють деревину. Хтось ремонтує пошкоджену рампу, інші несуть в рюкзаках сир, що отримали на стаї за здану на літування полонникам корову, ще хтось відкладає дідівський земельний пай на полонині...

Складається враження, що попадаєш нібито в якийсь індустріальний мегаполіс. Але, щоб все це зрозуміти і сприйняти треба побачити власним оком і відчутти той карпатський дух, гуцульський колорит та світобачення. На Скупові, як колись у Вавилоні, можна почути різні мови. Крім української і гуцульської тут розмовляють на польській, російській, італійській мові. Бо часто сюди останнім часом прибуває багато туристів та науковців з країн Східної та Західної Європи, вивчають гуцульську гірську самотність, природу, ландшафт, звичаї, традиції, побут місцевого населення. А найголовніше багатство Скупови – це надзвичайно чисте по-

вітря та джерельна вода. Вчені дивуються, що на такій висоті є так багато водних джерел-артерій наповнених якісною джерельною питною водою. Найсмачніша вода біля корита на виїзді в Скупову. Вона дуже холодна і має цілющі властивості. Скуштувавши склянку, навіть в наїденого досхочу чоловіка, знову являється апетит. Дане джерело називають «таємницею голодної води». І, взагалі, всі джерела на Скупові потребують глибокого вивчення вчених, бо саме ця вода може допомогти у лікуванні різних людських недуг та хвороб.

Найбільш цікавим явищем для туристів є виготовлення бринзи на полонині Скупова. Цей процес є клопітким і вимагає від ватага та всього персоналу неабияких зусиль. Свіжо видоєне молоко крізь марлю проціджують у вимиту і випарену гарячою водою спеціальну ванну, перед тим, якщо потрібно, трошки підігривають. Далі в молоко додають ринзу, яку виготовляють зі шлуночка маленького теляти. Кілька разів перемішують через певний інтервал часу. Пізніше молочну масу виливають у марлю та прив'язують до жердки, щоб стікала сироватка. Потім будз кладуть під прес, а потім в бужарні його підбужують, аби мав ліпший смак. Після таких процедур сир перемелюють, солять, в спеціальному казані товчуть до тих пір, щоб сир не ловився за макогін, далі набивають у бочки та бербениці, герметично закриваючи їх. Такі будз та бринза є висококалорійними та екологічно чистими, смачними продуктами. В порівнянні з голландськими та російськими сирами наші будз та бринза є натуральними, смачними та наполовину дешевшими в ціні. Цю потрібну справу на Скупові розпочали ще за часів колгоспів, хоча тоді продукцію горяни на місці купувати не могли, бо чиновники відвозили її в інші регіони області та за їх межі. У ці часи незмінним ватагом та завідувачем полонини Скупова був добрий знавець цієї справи Дмитро Семенюк. Свій

досвід і науку він передав своєму синові – Івану Дмитровичу Семенюку, який продовжив справу батька в роки Незалежності України. Тепер бринзу та будз можна купити, як у Скупові, так і в інших торгових точках регіону. Кожного літа Івн Дмитрович представляє торгову марку Скупови на Всеукраїнському святі «Полонинське літо» та Гуцульських фестивалів – його продукція користується високим авторитетом серед гостей краю.

Іншим привабливим заняттям, як я описав вище, є збирання афин на Скупові. Це додаткова можливість заробітку (а часто і основна) грошей, як маленьким дітям так і дорослим людям. Та тільки ціна, нажаль, не завжди є високою. Пригадую, найкраще люди заробляли в сезони 2007-2008 рр. Тоді продукція йшла на експорт і ціна була високою. Були сім'ї, які за сезон (близько місяця) заробили собі на автомобіль новенький, з салону. Інші, придбали собі побутову техніку, апаратуру, тощо. Діти заробили собі на одяг та спорядження до школи, а студенти на оплату за навчання. В подальші сезони ціни знизились, тай конкуренція між підприємцями зросла.

Місцеві жителі великі мрійники та оптимісти. Користуючись «дідівськими» правилами звичаєвого права багато з них почали орендувати землі Скупови з подальшою приватизацією. Швидше всього, на такий крок їх спонукало будівництво Буковелю. Деякі газди витрачали чи не останню копійчину, щоб скупити бензин. Нарізати матеріалу для огорожі, огородити...

За час, що минув, огорожа погнила, гроші, як кажуть, вітер здув. А Буковелю на Скупові не видно. Надіються жителі, все відновиться після світової економічної кризи. Радують той факт, що на Скупову коштом людей та частково лісгоспу відремонтовану дорогу. Крім полонинської стаї на Скупові побудовано міні-готель, магазин, лазня, господарські при-

будови, тощо. Всього цього досягнуто завдяки орендарам Івану Недоходюку та Михайлу Дзюбаку, які вирішили газдувати на прадідівській вотчині. Оскільки функціонує дорога на Скупову, зі сторони села Голови селяни на присілку Ділок спорудили рампу, кошти від якої надходять для ремонту дороги. Завідує цією рампою пильний наглядач цього так званого КПП – сільський активіст Андрій Ковбаснюк. Що не говорять, а Скупова попала під маршрут авто гонок –раллі. Майже кожного літа та осені тут проходить місцевий Декар, учасниками якого є автолюбители східних та південних областей України. На своїх спеціально обладнаних шляховиках вони демонструють майстер-клас нечуваної вправності і водінні автомобілем.

З кожним роком Скупова все глибше і глибше привертає увагу. І,можливо, пройде небагато часу й на Скупові появляться інвестори, а разом з ними оживе тут туристична галузь, потужні вітряки будуть виробляти електроенергію, будуть побудовані м'ясні та молочні комбінати, канатна дорога, гірськолижні траси, вольєр для звірів, басейн, тощо. А головне, будуть створені робочі місця, які так потрібні голівським працелюбам. Надія людей помирає останньою.

Піднімається над Скуповою ранній літній туман, а крізь нього пробивається лагідне, яскраве сонечко. Чабани збирають на доїння стадо корів. Десь в далеко над Кривим перегукуються лісники з лісорубами, а з-під Тринога доноситься гуцульська мелодія денцівки. Над Кінським Жолобом проскакує табун коней, а на Виході появляються перші постаті збиральників афин. Настає новий день. Оживає знову полонина, а разом з нею вирує гуцульське життя, наповнене радістю та тривогою в майбутні часи.

РІЧКИ ТА ПРИТОКИ, ПОТІЧКИ, ДЖЕРЕЛА

Голови – багате село на водні артерії . Саме тому, на мою думку, воно було швидше заселене ніж інші села району, хоча місцезнаходження його над рівнем моря значно вище від них. Та і згадувана вище одна з версій про походження села вказує на велику кількість головиць в одному регіоні. Вода є незамінною речовиною для життя всього живого на Землі. Де є вода – там є життя! Радує те, що в кожному господарстві села ґазди викопали та впорядкували по дві-три криниці, міні-басейни та корита з прозоро дзеркальною екологічно-чистою питною водою. Також в кожному господарстві, в толоках є обладнані місця з надровою питною водою для худоби.

Питання вільного доступу худоби до води економить час гуцула в порівнянні з іншими районами Івано-Франківщини та інших областей, де господарям час від часу потрібно крутить воду з криниць і носити її відрами худобі. Користуючись нагодою, хочу віддати належне гуцулам, бо наші ґазди своєю наполегливою працею і винахідництвом і по-сьогодні дивують східняків тим, що худоба в горах пається в толоках без нагляду, як день так ніч.

Наших побратимів з східних областей перш за все дивує факт, що в гуцульських селах при згаданих умовах випасання, не крадуть худобу, а друге те, як гуцули старанно закладають плоти (огорожі) на досить великих ділянках землі. Цей дідівський спосіб ґаздівки дає нам можливість економити час в гарячу пору року, та витратити його на інші цілі сільської діяльності, тай сама худоба у нас набагато спокійніша і здоровіша ніж в інших регіонах країни.

Найбільшими річками села є Біла Річка та Чорна Річка. Біла Річка протікає з села Голови до села Красноїлля, вона зустрічається з водами Чорної Річки, де обидві впадають в Дідушкову річку, а потім в Чорний Черемош. Біла Річка

в своє русло на своєму шляху приймає притоки потічків та потоки Кривого, Мачівського, Гранчіна, Черленівського. Річка є екологічно чистою. З-за Австрії та Польщі вона служила рушійною силою для роботи борошномельних млинів. В давні часи Біла Річка протікала звивистою змієюю і для того, щоб пройти з Красноїлля в Голови, треба було перейти її тридцять три рази. Пізніше, згідно нового проектування дороги, її русло в багатьох місцях змінювали. Біла Річка, крім прісної води, багата на камінь, щебінь, пісок. В ній водиться кілька видів риби, найціннішою з яких є королівська риба – форель (струги). Старожили розповідають, що з-за Польщі форелі в річці було так, що вони ловили її в поли полотняних сорочок, коли була невелика вода. Кажуть, що струги перекочувались через каміння в бульбон, а люди лишень в той час над камінням розкладали поли сорочок і ті самі в сорочку заковувались. Були випадки коли жителі села, набираючи відром воду з річки, зачерпували в відро струга.

Бракон'єрства на рибу не було, оскільки її в ті часи в річках було вдосталь. Проте, необдумане господарювання за часів колгоспу призвело до того, що в кінці 60-тих років форелі в Білій Річці майже повністю було знищено. Причиною цього стало халатне ставлення до екології працівників ферми, які з тваринницької ферми злили хлорку прямо в річку.

За звичайних умов Біла Річка має спокійне невелике русло, а при повенях завдає іноді катастрофічних наслідків. Вона є природною окрасою села та зобов'язує жителів розумно ставитись до неї, не засмічувати русло та береги, не нищити її флору та фауну.

Кожного літа в спекотну пору Біла Річка стає порятунком від жару. Місцеві жителі гатять ковбери (плеса) та насолоджуються купанням. Останніми роками річка стала знову поповнюватись рибою. В літні післядошові дні охочі можуть

вудочкою повудити її та відчути певний адреналін та задоволення.

Дзюркочуть неповторними мелодіями потічки, хлюпоче сріблястими хвильками Біла Річка, зеленіють завітчані береги і ніби оживає в тій цілющій воді наша історія, прислухатися і ніби відчуваєш гомін віків, які переплюскуються з каменя на камінь викарбовують у своїй пам'яті прожиті роки і надіються на кращі водяні гавані щастя і добробуту рідного села Голови.

КОРИСНІ КОПАЛИНИ

Багата Карпатська земля на корисні копалини та надра. Крім каменю, глини, дерева, піску, щебеню, що використовуються як будівельний матеріал, в селі Голови, в радянські часи геологами-розвідниками зі Львова було виявлено поклади ропи, з якої хімічним способом можливе добування нафти та нафтопродуктів.

В 60-ті роки в село Голови були завезені бурові свердлильні установки і проводились буріння скважин вздовж дороги, на присілку Біла Річка. Від села Красноїлля до села Голови таких бурових установок було п'ять. На чотирьох свердловинах на даний час ніяких ознак не залишилось. Зате на п'ятій, де тепер знаходиться спортивний майданчик Голівської ЗОШ I-II ст. залишилась бурильна труба, яку, мабуть, геологорозвідникам не вдалося витягнути з землі і вони її заварили газозваркою. Саме цей знак і більше нічого, залишив пам'ять про те, як у Головах розвідували нафто родовища. Ще в ті далекі часи, згадують старожили, коли проводились буріння, деякі сільські жителі набирали по кілька літрів ропи і використовували її для освітлення в кирасинових лампах. Напрошується питання, чому саме в Головах

тодішня влада розпочала експедиційні буріння? Справа в тому, що радянська розвідка доносила владі дані про те, що на території Румунії протікає річка, завбільшки як Біла Річка в Головах, тільки не з водою, а нафтою, а її початок, надра, знаходяться десь на Гуцульщині, в Карпатських горах, можливо на території села Голови. Отож і вирішили перевірити і розпочали геологічні пошуки саме в нашому селі. Те, що поклади нафти науковці в Головах знайшли, це правда, але, як виявилось, собівартість цієї нафти, на той час була дорогою і її видобування не мало сенсу, бо дешевше було її транспортувати з інших куточків Радянського Союзу. Тай перекрити нафтову артерію до Румунії так само геологорозвідувальникам не вдалося. Зате на карті корисних копалин Івано-Франківської області помістили умовний знак-«нафта» в селі Голови.

Часи змінилися. Україна – незалежна держава. Поклади нафти в селі знайдено. Техніка удосконалилась. І було би дуже добре, якби теперішня влада, враховуючи дані тодішнього геологічного експерименту, (а в архівах такі дані повинні бути) відновила цю справу. В разі успіху в голів чан появились би нові робочі місця, тай місцевий бюджет села отримав би певне наповнення. Бо нам усім слід пам'ятати прислів'я: «Під лежачий камінь вода не тече». Треба діяти. Ще пригадую в 90-ті роки XX ст. в Головах діяла ще одна група геологів. По всіх ґрунях протягнули якісь невідомі та незрозумілі проводи з заземленням, походили горами, подихали свіжим повітрям, поїхали залишивши те нехитре спорядження в Головах на віки вічні. Скоріше всього ця їхня операція носила відмивання кимось брудних грошей.

ФЛОРА І ФАУНА

Багатство Карпат вимірюється чистим повітрям, мінеральними джерелами, дзеркальними потічками, вічнозеленими ялинами, міцними дубами та буками, іншими корисними деревами, що служать їхніми легенями. Красота села Голови – це хвойні та листяні ліси, запашні ромашки та арніка, чародійні бриндуші та Іван-зілля... Територія села покрита великою кількістю лісів, що належать районному та державному лісгоспам. Ця система лісового господарювання передалась гуцулам у спадок від радянських часів. Хоча гуцули вже й привикли до такого господарювання та хотіли би, щоб громадські ліси були розпайовані. Жителі гір вважають такий спосіб господарювання більш ефективним, корисним, що не завдає шкоди навколишньому середовищу та приносить користь громаді. Старожили Голів пам'ятають та з задоволення розповідають про лісове господарство за часів панської Польщі. Тоді кожен ґазда, що мав певну крису лісу, дуже пильно й по-господарськи дбав про нього. У своєму лісі господарі замітали березовими віниками та очищали сухі гілки так, ніби в саду. Майже не рубали дерев, за винятком хіба що санітарної рубки. Саме завдяки такій господарці в Головах вдалося виплекати файний ліс, особливо в потоці Кривий. Та з приходом радянської влади все змінилось в іншому напрямку. Ліси у селян забрали в колгоспне розпорядження, а потім створили лісгоспи та всілякі лісфонди тощо.

Голівські ліси почали масово вирубувати в 50-60-ті роки ХХ ст. З потічка Кривого ліс вивозили на будівництво до Бережан, Чорткова, Тернополя та, навіть, в Молдавію. Коні знемагали від роботи, а ЗІСи ламалися від перевантаження лісовими кубіками. Для заохочення гуцулів до роботи в понаднормовий час власники лісосік привозили їм дещо з про-

мислових товарів та горілку. Ці власники хотіли якнайбільше вивезти лісу за відведений їм час, тому робили гуцули в лісі та на погрузці ЗІСів як вдень, так і вночі. Ті робочі, що тут працювали, розказували про такий випадок. Напередодні великодніх свят гуцули грузили автолісовози, які відправлялись на Тернопільщину. До початку страсного четверга відправляли всіх тай почали збиратись додому. Аж раптом чують: знову їде ЗІС. Він, виявляється, захотів зробити рейс по другому колу (за це можна було добре заробити, продавши ліс, щоб не знало начальство). Гуцули вкрай відмовлялись грузити машину, оскільки почались страсти. Нарешті, з ненавистю, погрузили, бо був приказ, і комуністи всіляко старались нищити людям віру в Бога. Але Бог дав так, що машина від'їхала триста метрів і застрягла в багнюці по самі мости. Там вона простояла майже два тижні, а ті, що поспішали, святкували свята не дома в себе, а в Головах, потім ще й доповідали своєму начальству, куди це вони збирались везти той ліс.

У 70-80-ті рр. XX ст. ця варварська вирубка лісу в Головах призупинилась, велися лісопосадки, деякі ділянки землі заросли самосівками, і за добрих двадцять років Кривий поволі почав зеленіти. Та не встигла порости його лисина на голові, як знову почалася його ретельна стрижка вже в перші роки незалежності України. Тоді влада почала розігравати певні тендери в лісовій галузі, як і в інших сферах діяльності. Заїжджі підприємці кругляком почали вивозити сировину за межі району, набиваючи грошима тугі гаманці та залишаючи голівчанам розбиті дороги, знищену екологію та можливість заробити в себе в селі. А вже після них докінчувати брудну справу взялись деякі районні підприємці та фірми, спілки. Селяни зраділи, коли почули про розроблене розпорядження Президента Кучми «Про розпаювання лісів», і думали, що стануть господарями лісу. Але вони пізніше зрозуміли, що це була всього-на-всього передвиборна балаканина. А відбулись вибори, тоді і про роз-

порядження забули. Забули про Закон і наступні президенти України після Л. Кучми. А варто би до нього повернутись. Тоді кожен сільський ґазда отримав би свій пай лісу та самий поєднував би три в одному: роботу лісника, техніка, лісничого, що в подальшому давало би кращі плоди від такої лісової господарки. Це суть по сільських лісах. А що стосується лісів високогір'я, то вони мають належати державному лісовому фонду та національно-природним паркам. А щодо лісопереробки, то вона має здійснюватись на місці, а не вивозитись сировиною. У нас є прекрасні столяри, мебельники, будівельники... В селі можна би виготовляти дерев'яні енергозберігаючі вікна та двері, різного роду меблі, інтер'єр тощо. Потрібно тільки владі знайти для цих людей ринки збуту і обмежити, або, на перші часи, навіть, не вводити податки і дати можливість вільного доступу до сировинних джерел. Європа вже задихається від пластикових вікон та дверей. Там їх викидають масово і шукають їм альтернативу. А нам перед виборами цей неякісний товар встановлюють в школах, адмінбудинках, клубах, медичних закладах, купуючи взамін голос, подяку на шпальтах газет та вкорочують і так наш невеликий рівень життя. А якби ми мали можливість виготовляти дерев'яні вікна та двері за стандартом енергозберігаючих, то і рівень життя підвищувався б, і подяки писали б своїм майстрам-столярам. Наші ліси потребують реанімації. Колись у Головах були такі ліси, з яких можна було зробити будь-який витвір. Старожили розповідають, що в наше село кожного місяця приїхали майстри з Космача, Вижниці, Яворова, Соколівки, Печеніжана, щоб знайти матеріал для виготовлення трембіти, скрипки, цимбал. Тут підшукували дерево, з якого наколювали ґонту, виготовляли речі побуту та знаряддя праці. А нині чимраз важче знаходити навіть матеріал на корси для саней. Дорогі односельчани! Ліс – наше багатство! Бережіть його ! Бо це наш місцевий капітал, яким нагородив нас Господь Бог.

КУЩІ ТА ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ

Мені пригадуються життєві епізоди, коли в часи економічної кризи жителі села, будучи хворими, шукали всілякі можливості, щоб знайти гроші на придбання дорогих аптечних ліків з-за кордону. В той саме час я переконував себе і оточуючих односельчан, що наша щедра, карпатська голівська земля має велику кількість лікарської сировини, з якої можна би виготовляти кращі препарати, ніж закордонні, та і, що головне, вартість таких ліків була би набагато дешевшою і доступною за ціною для жителів гірського краю.

Ми кожен день ходимо по цих багатствах, топчемо їх своїми ногами (а це десятки тисяч гривень) і в своїх щоденних клопотах не помічаємо того, як губимо ці багатства, якими нас наділив Господь Бог. Цілющі трави, кущі, лікарські рослини, мохи – неоціненний скарб гуцульської землі, найякісніші сировинні елементи для виготовлення медичних препаратів. У нашому селі добре прижились кілька видів смородини, малини, шипшини, ожини та багатьох інших кущових видів, що мають цілющі властивості не тільки в своїх плодах, а в гілках, листі та корінні. Ними можна вилікувати велику кількість всіляких хвороб, не переступаючи навіть поріг лікарняного закладу. А які цілющі властивості навіть для здорової людини мають чистотіл, арніка, ромашка, м'ята, чебрець, подорожник, лопух, кропива, звіробій, мати-й-мачуха... Великою популярністю в Україні і за кордоном користуються наші афіни та ґогози, а також їхні кущики з листочками. Єдине, що потрібно зробити жителям – це порадитись з медичними фахівцями, як правильно та в яких дозах виготовляти та приймати лікарства в залежності від різних видів хвороб.

А тепер про те, як зробити так, щоб в аптеках наших були дешевші ліки. Пригадую часи, коли був учнем школи. Нас, учнів, добровільно-примусово заставляли здавати лікарську сировину. Але був ще й певний стимул, бо за здану сировину нам платили невелику платню.

На даний час ліки в аптеках дорогі, а цілюща сировина пропадає під ногами. І це в той час, коли в селі проживає близько 200 учнів, не говорячи про інші категорії населення. І кожному так потрібні гроші. В травні-червні кожного року при школах працюють оздоровчі табори та проводиться навчальна практика. А якщо взяти і надати цим таборах статусу праці та відпочинку, а не тільки відпочинку, а в додачу ще й матеріальний стимул учням, користі, думаю, було би більше для всіх. Тут тільки потрібно, щоб влада придумала і реалізувала в життя такий механізм. Лікарськими кущами та цілющими травами гуцули нашого села цікавилися в усі часи. Рецепти приготування ліків передавали з покоління в покоління. Траплялися випадки, коли лікарі були вже безсилі з хворобами пацієнтів, а ті, напрочуд, виліковувались завдяки домашнім лікам. З кожним роком в Головах збільшується число людей, які цікавляться лікарськими рослинами. Крім медичних працівників великий досвід в цій галузі має родина вчителів Сапріянчуків. Цей досвід Василь Іванович передає своєму синові – Петрові.

ГРИБИ

В кінці травня на початку червня в лісових угіддях та пасовищах починається сезон «тихого полювання». Так називають процес збирання грибів. Полюють грибники за цінним делікатесом – білим грибом, що має смачні властивості, приємний запах та цілющі калорії. Окрім того, білий гриб має добру ринкову ціну і нею поступається на світовому ринку грибів хіба що тільки «трюфелям».

З білих грибів на Гуцульщині приготують «смажінку» до кулеші, варять з сметаною та маслом, приправляючи зеленню та перцем, готують грибний суп. Для довготривалого зберігання білі гриби маринують, консервують, засушують та заморожують. Мариновані гриби готують за різними рецептами, використовуючи для маринаду воду, сіль, цукор,

лимонну кислоту або оцет. Перед маринуванням гриби ідеально очищують від глини, листя, моху, потім миють у літній воді не менше трьох разів, варять в каструлі більше одної години, потім накладають у слоїки (бокали), заливають маринадом, накриваючи кришками і ще раз варять одну годину, після чого спеціальним ключем закатують банки. Після такого приготування гриби можна зберігати більше одного року. Мариновані гриби користуються попитом і їхня ринкова ціна коливається приблизно від 50 до 120 грн за одну літрову банку, в залежності від грибного урожаю. Бувають роки, коли сім'я може законсервувати більше 100 банок, а бувають, коли заледве 3-5. Певну незручність селянам створює те, що вони мусять самі шукати ринки збуту такої продукції, витрачаючи дорогоцінний час на поїздки та транспортування продукції до Івано-Франківська, Чернівців, Львова, Києва, переконуючи власників ресторанів та кафе в доцільності своєї продукції. Було б добре, якби за цю справу взявся відділ сільського господарства райдержадміністрації, який взяв би на себе організацію переробки та збуту грибів на місцях, від чого появились би додаткові робочі місця та «свіжі гроші» для селян на кожен літній день. Та і школярі могли б тоді себе забезпечити всім необхідним до нового навчального року, а не надіятись на батьківські кошти. Пригадую, як в середині дев'яностих років такий цех працював у сусідньому селі Красноїлля. Жінки в цьому цеху працювали в денну і нічну зміну, добре заробляли, інші приносили та здавали гриби, отримуючи зразу гроші, продукцію відправляли і всі були задоволені. Та десь через роки два цех перестав працювати, помер підприємець, що займався цією справою, ну а надалі цей процес зупинився. А варто було б його реорганізувати.

Коли настає літня спека, селяни засушують білі гриби, адже тоді вони мають біленький вигляд і ароматний запах. Будь-які електричні сушилки не можуть замінити грибам су-

шіння на сонці. Бо саме на сонці засушені гриби мають хороший товарний вигляд та цінні властивості. Ціна одного кілограма сушених грибів на ринку коштує 400-500 грн. Деякі гасди засушують самі шапочки з грибів, потім насилюють їх на швари (силінки). Ціна самих шапочок коштує більш як у два рази дорожче за звичайні білі гриби з корінцями. Ну а процес замороження здійснюється в морозильній камері і він є найпростішим і менш клопітким. Та й сама продукція після розмороження, навіть, взимку набуває свіжого вигляду.

Свій робочий день любителі «тихого полювання» починають близько четвертої години ранку. Буває так, що надворі ще темно, а в місцях грибовищ світяться вогники. Це завзяті сільські грибники з фонариками шукають гірські делікатеси, змагаючись між собою. Ці люди добре знають місця грибовищ і стараються якнайшвидше побувати в них першими, щоб не залишити шансів іншим. Ті, хто не знає грибовищ, обходять величезну територію і майже з порожніми кошельми повертаються додому. Між грибниками існує така собі економічно-приятельська конкуренція. Вони стараються обхитрити один одного різними способами, щоб назбирати якомога більше грибів, підтримуючи один з одним приятельські стосунки, та по всякому вихваляючись, як вдалось того чи іншого разу перехитрити «суперників». Звичайно, для таких людей сезонний заробіток на грибах є основним джерелом доходів сім'ї, тому на відміну від любителів екстриму, тобто туристів, умови «тихого полювання» набагато трудніші, ніж в інших. Адже тут криється їхній заробіток. Одні працюють на гроші, другі – на екстрим. Проте задоволення отримують кожен від свого, не мішаючи один другому. Бувають дні, коли добрі «грибарі» набирають 30-50 кілограмів грибів. Окрім білих грибів в сільських лісах та пасовищах ростуть підберезники, підосичники, лисички, рижики, сиріжки (голубінки) та ін. На них у місцевих жителів малий попит, тому часто так і зогни-

вають. Правда, якщо сині голубінки відварити і піджарити в муці з яйцем, то такий делікатес має смак жареної риби.

І така страва, я би сказав, нічим не поступається страві з білих грибів. Крім їстівних у нас ростуть і отруйні гриби. Це мухомори, біда поганка, чортів гриб, несправжні опеньки тощо. Місцеві жителі, від малого до великого, добре їх розпізнають та обходять або знищують їх на своєму шляху та застерігають приїжджих.

ДИКІ ЗВІРІ, ПТАХИ, КАРПАТСЬКІ ЗМІЇ

Оскільки на території села знаходиться полонина та лісові хащі, тут здавна мешкають дикі звірі, кують зозулі, співають пташки, на пекучому сонці вигріваються гадюки.

У давнину, коли село було малозаселеним, старожили розповідають, що звірів було більше і вони часто відвідували навіть присілки, обжиті невеликою кількістю людей. У той час на віддалених присілках люди садили великі городи картоплі, а кабани великим стадом пробирались до цих городів і переривали їх, немов бульдозер. Селяни вночі розкладали вогонь неподалік городів, щоб урятувати врожай, але інколи не допомагав ні вогонь, ні галасливі крики жінок. На Скупові і віддалених сільських присілках і в даний час можна віднайти шляхи перебування диких свиней, проте в обжиті місцевості, де хазяйнують люди, тепер навідуватись вони не наслідують. На відміну від них громадські пасовища частіше навідують олені та козулі. Вони пасуть травичку та дуже швидко переміщуються з місця на місце, перестрибуючи дінниці (огорожі) та урвища. Майже кожного року дехто з місцевих жителів знаходить оленячі роги в густих сільських хащах. Майстерно виготовивши підставочку під такі роги, гуцули виготовляють екзотичний сувенір, який коштує дорого і прикрасить інтер'єр будь-якої хати чи вілли. У високогірних лісах в невеликій кількості зустрічаються бурі ведмеді, що часом можуть нападати

на худобу в полонинах, а з хижаків – вовки-сіроманці та поодинокі рисі. Найбільших клопотів полонинникам завдають вовки, які в зимовий час інколи появляються, навіть, на сільських присілках. На території села часто зустрічаються лисиці, велика кількість зайців. У садах та домашніх обійстях селян частими гостями бувають їжаки.

Наступає весна. Гріє сонечко. З теплих країв прилітають птахи. Гніздяться вони в нашому селі, виспівують стоголоса, звеселяють добру душу гуцула-трудівника. На свято Благовіщення дає про себе знати зозуля. Приблизно на цей день кожен гуцул старається припасти грошима в кишені. Бо існує гуцульське повір'я. Що якщо перший раз в року почуєш зозулю, а будеш без грошей, то весь рік на гроші не будеш мати щастя. Отож голівські гуцули, як показові, зразкові ґазди до цього повір'я прислухаються. Шпаки, дятил, бузьки, синиці, горобці, солов'ї – невід'ємні пернаті друзі горян. У місцевій школі на стріхах старого і нового корпусів невтомні ластівки звили свої гніздечка і висиджують малят. Це дуже добра ознака. Голівські старожили кажуть, що там, де ластівка в'є гніздечко, та будова буде в подальшому мати славу історію, а ще, її завжди будуть оминати вогонь та вода. Високо в горах мешкає гордовитий гуцульський когут, з пір'я якого виготовляють катарваки для гуцульських головних уборів – баршівок. Він занесений до Червоної книги. Серед хижаків мешкають сороки, ворони, шуліки тощо. На шкільному подвір'ї розважаються різнокольорові голуби, що піклуються про своїх голубок та супроводжують мирну працю голівських трударів.

Поблизу скал, на розпечених сонцем каменях вигріваються сірі та червоні гадюки, жовтовухі вужі, які є корисними. Карпатські змії заставляють жителів бути обережними під час мандрівок і не забувати про правила безпеки поведінки в гірській місцевості.

Культурно-освітницьке та релігійне життя села Голови

БУДІВНИЦТВО ШКОЛИ

Часи II половини XIX століття гостро поставили питання перед правителями Австрійської імперії. І серед усіх головних запитань, стосовно майбутнього імперії, постало питання освіти населення віддалених провінцій. Марія-Тереза та цісар Йосиф I запроваджують гнучкішу політику реформ щодо українського населення імперії, де вказують на необхідність навчання в школах українського населення. Реформатори добре розуміли, що навчене населення провінції може відіграти вирішальну роль у питанні протистояння Австрії іншим імперіям, в першу чергу – Російській. Виявляється, цісар був на той час далекоглядним політиком і добре розумів принцип «Вчення – світ, невчення – тьма». Тому, вірогідно, і постав план будівництва в Головах школи в часи другої половини XIX ст. За крилатими визначеннями багатьох мудрих філософів, що будь-яка імперія приречена на загибель. Так сталося й з австрійською. Але, що головне, школа в Головах, що була побудована в той час, стала світочем науки та храмом мудрості на всі віки. І хоча життя селян Голів було в ті часи надзвичайно важким, іноді невиносимим, в подарунок за свої страждання Господь Бог нагородив їх тим, що з ласки Всевишнього в 1890 році була побудована школа. І як на ті часи вона постала добротною в шикарному архітектурному стилі. Старожили розповідають, що саме будівництво вимагало великих коштів і матеріалів. Польські та єврейські багатії не дуже хотіли виділяти ліси для будівництва, але проти приказу з Відня нічого вдіяти не

могли. Радує те, що в часи неграмотності знайшлися місцеві сільські майстри-самоуки, які звершили будівництво визначної споруди. З того часу минуло майже 130 років, а споруда знаходиться в доброму діючому стані. Приваблює око уміле закладання фундаменту. Він закладений високо над землею, тому будова не засіла в ґрунт, що в результаті не зогнили підвалини та ліґарі, а також підлога. Внизу під будовою добре вписався великий підвал, який тоді, напевно, мав служити місцем евакуації учнів під час військової тривоги, а тепер служить місцем для зберігання овочів. Наверху приміщення знаходиться велике піддаші, в якому з року в рік виводиться велика кількість голубів. Для того, щоб приміщення було теплим, його з обох боків обмазано глиняною штукатуркою. Цей будинок настільки цінний, що без нього важко було б уявити сьогоднішнє життя. Судіть самі. Тут знаходиться пришкільна їдальня, що служить іноді як актова зала, кухня, спортивна кімната, історико-краєзнавчий музей, два навчальні класи, фізична та хімічна міні-лабораторії. На фасаді будинку – меморіальна дошка І. Франку та М. Коцюбинському, які в 1910-1912 рр. перебували та проживали в цьому будинку, вивчаючи гуцульських фольклор та збираючи матеріали для повісті «Тіні забутих предків». Слід звернути увагу, що в ті часи деякі жителі села розуміли, що школа в селі потрібна і допомагали, чим могли. Це стосується таких поважних селян, як Тримайло, який добровільно надав свою земельну ділянку (ґрунт) під будівництво школи.

ОСВІТА В І ПОЛОВИНІ ХХ ст. ВЧИТЕЛЬ ЛУКА ГАРМАТІЙ

Хоча школа була побудована в 1890 році, десять років вона стояла пустою. Такому явищу передували три причини. Перша – важкодоступна місцевість, що відлякувала приїжджого вчителя. Друга – боязливість селян (легенди про буяння чортів ночами в приміщенні, що пустувало 10 років) та запровадженні податків. Третє – відсутність в дітей одягу та взуття.

Започаткування освіти у Головах випало на долю уродженця Тернопільщини – Луки Гарматія, якого австро-угорська влада позбавила можливості працювати в селі Розтоки (неподалік містечка Кути) через громадсько-культурницьку діяльність і направила в село Голови. Владні структури хотіли посадити Гарматія до в'язниці, але поскільки не могли знайти вчителя в село Голови, то вирішили замінити тюрму на вчительську працю в Головах. Бо вони думали, що буйні за духом голівські гуцули його тут уб'ють і в них не буде більше турботи по даному питанню. Проте голівчани зустріли Гарматія з любов'ю і повагою, а в подальшому і подружилися.

На рубежі ХІХ-ХХ ст. в Голови проїзної дороги не було. І коли Лука Гарматій у 1900 році добирався на роботу в Голови, то йому, як згадує В. Гнатюк, доводилося від сусіднього села Красноїлля до центру Голів 33 рази річку переходити з одного берега на протилежний і 35 перелазів перелазити через загороди, якими гуцули огорожували сінокоси від пасовиськ чи городи від сінокосів. Прибувши на педагогічну роботу в село Голови, Л. Гарматій ознайомився з особливостями цього села. Як писав В. Гнатюк у книжці «Лука Гарматій і спомин про М. Коцюбинського», громадяни Голів були неписьменні, не було кому прочитати листа та й пошта до села не йшла. Селяни не мали най-

меншого розуміння потреби освіти, боячись підвищення податків за неї.

Тут особливо гіперболізувалася віра в нечисті сили, і на цій основі самонавіювались уявлення про дебоші чортів у приміщенні школи, що стояло 10 років пустою. Тому батьки категорично відмовлялися пускати дітей до школи, щоб, мовляв, не причепилась до них нечиста сила і не приблукала за дітьми додому.

Такою невтішною у суспільно-культурному відношенні була картина в селі Голови в ті часи. І важко нині сказати, як могла скластися доля села в подальшому, якби не попали сюди на педагогічну роботу на тривалий час такі два видатні педагоги, як Лука Гарматій, а потім – М. Ломацький.

Лука Гарматій, будучи людиною непересічною в педагогічних знаннях, володіючи діапазоном широкого наукового мислення з різних сфер знань, вирішив, насамперед, вивчити всі сторони життя, культури, побуту, світогляду, традицій, звичаїв голівчан і на цій основі виявити причини і фактори, що склались між селянами та школою та визначити шляхи і засоби, щодо їх використання. У результаті Гарматій дійшов висновку, що на території школи необхідно провести Богослужіння з ритуалами посвячення приміщення школи, прогнання з нього нечистої сили за допомогою не лише релігійних засобів, а й нерелігійних, які вважалися в селі особливо впливовими. Тому в один з святкових днів під осінь, в 1900 році у Головах, на території школи відбуваються Богослужіння з участю багаточисельної кількості селян. В. Гнатюк згадував, що Богослужіння відправляв красноїльський священик Рожко. Поважні голівські ґазди, церковні брати свердлили дірки в усіх кутах школи, куди священик заклав миро, після чого брати церковні забивали дірки чопиками. Коли священик закінчив молебень, Л. Гарматій (несподівано для присутніх) зняв плащ, під яким було паском приперезано багато

заряджених пістолетів. Він почав стріляти по чотирьох кутах, стараючись робити найменші інтервали між вистрілами.

Звуки від вистрілів з короткими інтервалами, зливаючись, створили могутній резонанс, ніколи нечуваний у селі. Все це надзвичайно вплинуло на присутніх: вони вирішили, що саме в цей час нечиста сила повтікала з школи. Тоді почали підходити до Гарматія, вступаючи з ним у розмову, розглядати пістолети (рівних по красі свого оздоблення ні в кого з голівських ґаздів не було) та розпитувати, де їх можна придбати.

Гарматій лише згодом, у процесі вивчення традицій селян, довідався, що споконвіку тут існував звичай: важливі урочисті події супроводжувати вистрілами з пістолетів (посвячення пасок на Великдень, найбільш кульмінаційні моменти весіль у заможних ґаздів, на полонинах при вигнанні сюди худоби тощо).

День релігійно-громадської церемонії у Голівській школі в 1900 році став поворотним у ставленні голівчан до школи та вчителя Л. Гарматія. Розпочалось навчання. Вчитель проводив велику просвітницьку роботу з батьками, постійно організовував індивідуальні й групові зустрічі з ними, вчив писати і читати, відвідував їх вдома, знайомився з умовами проживання і виховання дітей, читав для батьків книжки, допомагав їм різними порадами. У результаті, кількість учнів у школі збільшилася уже в 1900 році. Постійно стали відвідувати школу, насамперед, діти з відомих у селі родин – поважних ґаздів: Шекеряків, Карабчуків, Пониполяків, Шкіндів та інших. Більшість дітей з цих та інших родин голівчан, що одержали освіту від Л. Гарматія, виходили на арену суспільно-громадського життя в селі та за його межами, вливались у боротьбу за волю України, за втілення ідей І. Франка та М. Коцюбинського, передавали суспільно-громадську та вільну естафету своїм нащадкам.

Педагогічна діяльність Л. Гарматія в Головах протягом 10-х – початку 20-х рр. ХХ ст. дала свої незаперечні позитивні наслідки. Педагог відкрив світові шлях до Голів, а в результаті, голівчанам – у світ. Голови відвідують: І. Франко, М. Коцюбинський, Г. Хоткевич, М. Павлик, Ф. Вовк, В. Шухевич, І. Крип'якевич, В. Гнатюк та інші видатні громадські діячі, письменники, науковці.

За домаганням Л. Гарматія, в 1901 р. від меж села Красноїлля до села Голови почали прокладати дорогу, доставляти один раз на тиждень пошту, відкрили школу на присілку Чорна Річка.

Гарматій активно включився в науково-дослідницьку роботу. Він вивчає гуцульський фольклор, збирає речі для організації виставок, записує казки, легенди, пісні, коляди і щедрівки, весільні, похоронні та інші обряди, перекази про татарські набіги, про опришків, збирає матеріали до гуцульської демонології, активно до цієї роботи залучає своїх вихованців. Все це не лишилось безслідним, а сприяло корінним соціально-культурним, політичним змінам і орієнтаціям селян загалом і молоді зокрема, яка втілювала в життя ідеї, що ґрунтувались на основоположному кредо Великого Каменяра «нам пора для України жить». Ця патріотично-національна ідея інтенсивно прокладала шлях до сердець голівчан, формувала в них національну свідомість і патріотичні почуття. У 1908 році, під час виборів до Австрійського сейму, селяни Голів підтримали кандидатуру від Української радикальної партії. Вихованці Л. Гарматія включаються в політичне життя. Серед них особливо помітно виділяється Петро Шекерик-Доників – майбутній громадський діяч, політичний активіст, вїйт Жаб'я, етнограф Гуцульщини.

Лука Гарматій став справжнім подвижником у збиранні етнографічного та краєзнавчого матеріалів. Славетні діячі української культури та науки змогли на багатьох його мате-

ріалах написати свої класичні твори: М. Коцюбинський «Тіні забутих предків» (1908-1911), В. Гнатюк «Народні оповідання про опришків» (1910 р.), В. Шухевич – п'ятитомну етнографічну працю «Гуцульщина» (1889-1908 рр.). Невтомний вчитель відкрив у Головах читальню, де зі старими й молодими газдами проводив бесіди з історії рідного краю – Гуцульщини. Л. Гарматій був обраний членом ЧТШ. Його прізвище було відоме далеко за межами Гуцульщини.

Продовжити добру справу після Л. Гарматія доля призначила не менш талановитому М. Ломацькому, теж уродженцю славетної Тернопільщини. М. Ломацький – видатний співець Гуцульщини. Народився в Гусятині, над Збручем, 1886 року. Повний енергії і молодечого патріотичного запалу, розпочав свою педагогічну діяльність на Снятинщині. Його глибокий патріотизм і бажання вірно служити своєму народові турбували польську владу, яка всюди намагалася ставити колоди на його освітньому шляху. То ж йому не щастило затримуватися довгий час на одному місці. Його все влада перекидала з села в село. У скорому часі його перекинули в гірське село Голови. Тут він опинився в самій гуцульській гущі. Гуцули його дуже полюбили, та й він не менше полюбив гуцулів, яким віддав усе своє кипуче і творче життя. М. Ломацький в національних справах ніколи не знав компромісів: був прямолінійним і жив творчим українським життям, яке було для нього завжди устелене терном. Польська влада тричі його заарештовувала, а в 1920 році довелося йому відсидіти в Коломийській в'язниці разом з гуцульськими повстанцями. По відбутті в'язниці влада перекинула його на мазурські піски за Ряшевом, де він недовго вчителював. А потім деякий час працював під Перемишлем, пізніше став «мандрівним дяком», не з власної волі вчив на Богородчанщині, Городенківщині, Добромишлі. Так і проходило його невідрадне життя в умовах польської займанщини.

Під час II світової війни большевицька влада запроторила Ломацького до Львівської в'язниці, звідки йому пощастило вирватися живим.

По закінченні війни опинився в переселенських таборах в Німеччині. Перебуваючи в таборах, М. Ломацький цілковито віддавався громадській і письменницькій праці. Одноразово був постійним кореспондентом багатьох еміграційних друкованих органів. Залишив по собі багату літературну спадщину і видав 18 друкованих книжок про Гуцульщину. В кожній з них розповідається про життя голівських родин в той час, оспівується карпатська природа, вільний дух гуцулів.

Він був надзвичайно плідним учителем, письменником, хоч життєві умови ніколи не усміхались йому, а завжди були суворими і неласкавими. Пережив він багато життєвих трагедій, зокрема, єдиного сина розстріляли німці 1944 року, а дочка ледве вирвалась живою з енкаведистських пазурів. Всього він мав п'ятеро дітей. Найкращими прожитими роками вважав письменник роки, які прожив у мальовничому селі Голови. Своє життя він закінчив у Німеччині скитальцем. Помер 1968 року. Похований на Баварському цвинтарі у Мюнхені. Справу, яку М. Ломацький розпочав у Головах, продовжили його учні. Ось так розпочиналась освітянська нива в I пол. XX ст. в рідному селі Голови, бурхливо і динамічно, привертаючи до себе все більшу і більшу кількість населення, розвиваючи в нього вільний патріотичний дух, свободу мислення, засіваючи в людські голови мудре, розумне, вічне на прийдешні роки і століття. Приємно те, що доля дарувала в цей час голівським жителям мудрих керівників, світочів педагогічної думки, таких як Л. Гарматій, М. Ломацький, І. Франко, М. Коцюбинський, В. Гнатюк, В. Шухевич, Г. Хоткевич та інші.

ОСВІТА В СЕЛІ ГОЛОВИ В II ПОЛОВИНІ ХХ ст.

Перемога Радянського Союзу у II світовій війні поставила перед комуністичною тодішньою владою питання освіченості населення Західної України з метою успішності відбудови промисловості та народного господарства. І не більше. Поряд з цим комуністи ставили й інше завдання, яке їх бентежило найбільше, убити в свідомо налаштованих громадян ідею націоналістичного творення незалежності української державності.

Разом з цим «совіти» всілякими способами прагнули знищити в людських серцях дух релігійності та повагу до церкви, примусово насаджуючи людям поняття атеїзму.

Після війни населення села Голови поступово почало збільшуватись і на початку 50-х років постало питання про розширення шкільного приміщення. Корпус, який був збудований у 1890 році, був повністю збережений в період війни і мав на той час солідний архітектурний стиль шкільного приміщення, але не міг помістити кількість учнів семирічної Голівської школи. Тому в 1953 році будується ще один корпус, який в роки незалежності реставровано за сучасними технологіями в дитячий садок «Ластівка». В кінці 50-х на початку 60-х років ХХ ст. будуються будівлі пришкільної їдальні, пришкільного інтернату та приміщення для проживання вчителів. Пришкільна їдальня в кінці 80-х років була знесена, оскільки потребувала капітального ремонту, а разом з нею під лопату бульдозера попав прекрасний сад, вирощений колишніми учнями Голівської школи. Тодішній голова ССТ Слижук В. І. узявся будувати тут «Торговий дім», але за свого життя не встиг його добудувати, тай ССТ на початку 90-х розвалилось, як і вся радянська імперія. Приміщення викупив під торговельну точку один із впливових районних податківців.

Пришкільний інтернат зберігся завдяки проживанню тут сім'ї вчительки Зеленської Марії Іванівни, уродженки села Хімчин Косівського району, яка часто проводила ремонт приміщення, а в роки незалежності приміщення отримало «друге дихання» і має сучасний вигляд завдяки клопіткій праці та вкладенню особистих коштів вихователів та техперсоналу цього закладу під керівництвом директора школи Парасковії Кіцнак. Ще одне приміщення, де проживали вчителі, за браком коштів знаходиться в аварійному стані. На будівництво цих адмінбудівель тодішня влада, за словами 97-літнього Діда Іванька – вирубувала ліс у людських толоках голівських газдів, а будівельні роботи виконували селяни, що входили до складу колгоспу, що був створений у 1950 році в селі Голови, за трудовні (тобто за безцінь), на своєму харчі. На початку 70-х років XX століття владою були виділені невеликі кошти на будівництво пришкільної майстерні. На той час директором школи був Михайло Іванович Савчук, завгоспом школи Іван Петрович Сапріянчук. Побачивши можливість села в забезпеченні будівництва деревиною, Михайло Іванович Савчук робить сміливе і мудре рішення – будує не маленьку майстерню, а навчальний корпус, всередині якого знаходиться місце й для навчально-виробничої майстерні. Завдяки цьому рішення і трудолюбивості сільських трударів цей корпус із світлими, просторими класами прийняв своїх перших учнів 1 вересня 1973 року, і є головним корпусом Голівської ЗОШ І-ІІ ст. по даний час.

В кінці 70-х рр. XX ст. на третьому поверсі цього корпусу з ініціативи науковця Петра Арсенича та директора школи Михайла Савчука було оформлено та відкрито кімнату-музей історико-краєзнавчого напрямку. Тут знаходяться експонати, датовані від II половини XVII століття до наших днів. Багато експонатів музею присвячені перебуванню в селі Голови культурно-освітніх та наукових діячів: І. Я. Франка та М.

М. Коцюбинського, які в 1910 та 1912 роках, перебуваючи в Головах та вивчаючи самотність гуцульського етногенезу, квартирували в історичному приміщенні школи. На фасаді історичного корпусу школи на початку 80-х років ХХ ст. встановлено меморіальну дошку в честь перебування тут геніальних світил науки – І. Франка та М. Коцюбинського.

А тепер щодо тогочасних педагогічних кадрів. Радянська влада боялася свідомо налаштованих громадян з українською ідеєю. Це з одного боку. З іншого – в гірських селах вирувала безграмотність населення. З цих двох причин двері у вищі навчальні заклади гуцулам були зачинені. Тому, що перших влада боялася, а другі не мали хоча би початкового рівня навченості. Скориставшись таким становищем, органи радянської влади направляли до гуцульських сіл педагогічних працівників, вихідців з Росії та Сходу України. Це заспокоювало комуністів у трьох напрямках: перший – ніякої українізації, другий – якісне оволодіння точними та природничими науками, а третій – насаджування атеїзму.

Село Голови не стало винятком. Сюди були призначені на роботу педпрацівники як з Росії, так і Сходу України, а також з Поділля та Покуття. Але чи то якась міфічна магія, чи душевний стан гуцула, що жителі Голів уміли віднайти той ключик до серця будь-якої приїжджої людини. Це і приклад відносин з Лукою Гарматієм і Михайлом Ломацьким раніше, це і відносини з новопризначеними інтелігентами у післявоєнний час.

Зоя Саватівна Фірсова, Галина Андріївна Бондаренко, Ганна Михайлівна Мартин душею і серцем поріднилися з голівськими гуцулами, стали не тільки корифеями гуцульської науки, а й поріднили з місцевими жителями свої долі, створили сім'ї. Цей перелік пізніше доповнили прислані в наше село вчителі Марія Михайлівна Захарейчук, Любов Іванівна Михайлюк, Марія Іванівна Розпутняк, Парасковія

Ляхва та ніші. А ті вчителі, що швидко переїхали з села, зробили це з власної волі. А їхні відносини з голівчанами, я думаю, на все життя стали незабутніми, сповнені романтикою та чародійністю карпатських гір. Саме на подвір'ї Голівської школи, з росяними краплями нарцисів, що дають ознаку весни, колись зустріли свою першу і на все життя любов Юрій та Галина Абрам'юки, Віталій та Людмила Богатчуки, Марія та Василь Ткачуки з Тернопільщини та ще велика кількість теперішніх педагогів школи. І якщо з далеких країв до нас здебільшого приїхали представниці прекрасної статі, то в ті далекі часи прорізати вікно у «світло» випало на долю трьох мудрих відважних чоловіків. Це були Петро Дідушко, Михайло Савчук та Юрій Максим'юк.

Петро Дідушко, розповідають старожили, спочатку був «самоуком», знав кілька іноземних мов, а потім разом із Савчуком та Максим'юком навчався в Коломиї на вчителя. Його дуже інтересувало все, що діється навколо. Тому вечорами він любив у Коломиї зустрічатися з цікавими людьми, ходити на перегляд кінофільмів, грати на музичних інструментах тощо. Тому під час лекцій в педучилищі він закривав очі і робив вигляд, ніби спить. Мені розповідав учитель Юрій Максим'юк, що вони з Савчуком раз від разу його «штуркали», щоб не спав, бо не здасть екзамену. Але він на них звертав мало уваги та ще й добряче сердився. Одного разу Савчук з Максим'юком вже здали екзамен, тай дивляться, що Петро Спить, тихенько про себе посміхаються, а викладач йде будити Петра, аби він здавав екзамен. Та тут виявилось, що Петро спить тільки очима, а все, що діється в аудиторії, він сприймає і знає. Дідушко без заікань розказав викладачеві все, що той запитував, тай сказав, що може все повторити, що сказали при відповіді своїх білетів Савчук з Максим'юком. Викладач дуже здивувався таким здібностям Петра, запитав, чи Леонардо-да-Вінчі не його родич і поста-

вив Петрові оцінку «відмінно», а Савчуку і Максим'юку – «добре».

Петро Дідушко прекрасно володів риторикою, міг поставити в незручне становище будь-якого комуністичного ватажка, якщо той його не поважав, писав пісні і вірші, грав на скрипці.

Як відомо, всі люди на Землі є недосконалими. Так само і Петро Дідушко. Будучи мудрою людиною, через якісь певні особисті життєві труднощі, в нього появився потяг до надмірного вживання спиртного. Будучи в розквіті сил та навчаючись на одному з весіль, серце Петра Дмитровича не витримало перенавантаження...

А Михайло Савчук та Юрій Максим'юк, два парубки на все велике село Голови на той час, довели, що в Головах є люди, які здатні здобути вищу освіту. Працелюбність, впертість і наполегливість відкрили перед ними двері, які на той час майже не відкривались перед гуцулами.

Михайло Савчук став учителем історії, закінчивши Чернівецький держуніверситет та багаторічним незмінним директором Голівської школи.

Юрій Максим'юк закінчив Івано-Франківський педінститут ім. В. Стефаника, став учителем початкових класів, завідувачим школою села Чорна Річка. В. Грабовецький, добре знаючи Юрія, за його невисокий зріст і неабияку педагогічну майстерність вчителя – називав Юрія «маленьким Сухомлинським». Ця назва пізніше поширилась на відділ освіти і на село взагалі. Крім того улюбленими справами педагога були такі речі як виготовлення столярних виробів, робота на власній пасіці, фотографії.

Михайло Савчук передав свої вміння, навички дочці Тамарі, яка також пішла по стежці батька і матері – стала вчителем. Свою трудову діяльність в далеких 70-х рр. XX ст. почала з Голівської школи. Працювала піонервожатою, вчи-

телем початкових класів, педагогом-організатором, вихователем. Пише вірші, в її доробку поетичні збірки. На даний час проживає у Верховині.

В Юрія Дмитровича шлюбних дітей не було. Проте свої вміння і талант він передав багатьом поколінням гуцульських вчителів. Ось така історія нашої Голівської «alma-mater». Та це ще не все. Після того, як Кирило Трильовський з Жаб'євським газдою Юрієм Соломійчуком-Юзенчуком та П. Шекериком-Дониковим заклали в 1903 р. в Головах «Січ», на Шкірівському Груні створили читальню, то в подальшій історії присілку також постало питання відкриття школи на цьому багатолюдному присілку, що є складовою структурою села Голови. В архівних документах сказано, що присілок Шкірівський Грунь став адміністративно-територіальною одиницею села Голови в 1953 р. У післявоєнний період на Шкірівському Груні школа була розташована в людських хатах Палюцика – 1948 р., Ковалюка, Стусових. Офіційне приміщення школи, яке є діючим сьогодні, побудовано в 1958 році. В цьому приміщенні, що є філією Голівської школи, також знаходяться ФАП, клуб, бібліотека. А ще мав би великий гріх на душі, якби не згадав, про те, коли був учнем Голівської школи, які чудові були оформлені кабінети історії та біології в 70-80-х рр. XX ст. Кабінет історії, яким завідував директор та історик Михайло Іванович Савчук, виглядав як «диво науки». За допомогою електричного пульта заслонялися та відслонялися штори, був установлений кінопроектор, за допомогою якого на більшості уроків історії, на закріплення вивченого матеріалу, можна було переглянути художній чи документальний фільм, був оформлений стенд, на якому, ніби картотека, були розміщені історичні та географічні карти для всіх класів.

Неначе живий куточок природи, так виглядав кабінет

біології та хімії, яким завідувала вчитель-ентузіаст Ганна Михайлівна Мартин. Тут були колекції засушених гербаріїв, раків, комах, черепах, велика кількість культурних рослин та дуже велика колекція вазонів. На просторому підвіконні вчителька розмістила великий акваріум. Коли ми заходили до кабінету, то здавалось, що попадали в таємничий, казковий світ флори і фауни. На початку 90-х років дані кабінети з різних причин втратили більшість цінностей, а зусилля і старання даних педагогів були стерті нанівець.

Пригадую кінець 80-х років. На посаду директора Голівської школи призначили молодого хлопця, уродженця села Замагора Юрія Петровича Кіцнака. Йому було тоді років 23-24. Він пропрацював у нашій школі небагато, але слід його старанної праці видно і сьогодні. За його керівництва було побудовано «дроворуб» (місце для зберігання дров), перебудовано туалети, а що найголовніше – перекрито алюмінієвою бляхою історичний корпус Голівської школи. Пригадує завгосп школи Іван Васильович Понепояк, як одного разу в школу приїхав тодішній зав райвно Петро Миколайович Гнилиця. Обійшов усі терени школи та приміщення і пішов шукати директора. Відкрив кабінет і очам своїм не повірив, що тут твориться. Весь кабінет був забитий бляхою, що була призначена для перекриття школи, з-за якої ледве було трохи видно голову директора, що сидів за письмовим столом. Оце так він охороняв бляху, щоб не дай, Боже, чиясь зла рука її не вкрала. Керівник посміхнувся і назвав Юрія Петровича ґаздою. А ще, пригадую, у Юрія Петровича була інша хороша звичка. В той час я уже працював у школі керівником військово-патріотичного гуртка. Пан директор носив добрячий дипломат, що замикався і відмикався за допомогою цифрового коду. А в ньому, крім документації, в сусідньому «перелубку» завжди були шоколадка і маленька пляшечка настоянки джінджори. Так, що коли Юрій Петро-

вич йшов з дипломатом, то біля нього завжди збиралось багато друзів, бо знали, що дипломат «не пустий». Він був хорошим вчителем, другом, порадиником. Сталося так, що дуже рано відійшов в інші світи. А в сусідньому селі Замагора в нього залишилась сестра – Василина Петрівна Дутчак, яка працює в тамтешній школі вчителем, пише натхненні вірші і співанки, в доробку має власні збірки. Добрих слів про роботу в Голівській школі в той час заслуговують Наталія та Андрій Вакалюки, Євген Том'як, Марія Йосипівна Іванчук. Марія Йосипівна була невтомним трудівником і добрим вчителем. Можете собі уявити якою сильною була ця жінка, коли справлялася викладати на всю школу мову і літературу, музику і співи, та ще й замінювати всю російську мову і літературу. Повірте, мало який чоловік зможе справитись з таким навантаженням, а тут жінка. Крім того, Марія Йосипівна була ще й класним керівником, яка вміло з батьківськими настановами виховувала своїх учнів.

А ще в неї була робота з хором. Можете собі уявити, з хором у кількості 100 чоловік Марія Йосипівна справлялася самотійно, та ще й на кущовому огляді займала перші місця. Вона відкрила багато учнівських талантів, вчила жити за законами правди і справедливості.

Сьогодні серед нас уже немає багатьох мудрих наставників. На жаль, в інші світи відійшли Михайло Савчук, Петро Дідушко, Юрій Максим'юк, Ганна Мартин, Галина Савчук, Юрій Кіцнак, Андрій Вакалюк, Юрій Абрам'юк, Віталій Богатчук та їхні зерна педагогічної праці залишились в голівчан навічно.

З них беремо приклад, ними пишаємось і на них рівняємось.

ОСВІТА В СЕЛІ ГОЛОВИ В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Після Акту проголошення незалежності України педагогічний колектив Голівської школи почав працювати згідно «Доктрини української національної освіти» з метою виховання особистості свідомого українця та пропаганди української історичної самобутності, вивчення народних звичаїв та обрядів. Першочерговим завданням ставимо вимоги щодо оволодіння молодим поколінням принципів релігійності, моралі та демократії. Дякувати Богу, прийшов час, коли можна вільно відвідувати Божий храм, мати власні думки, говорити, що думаєш, бути учасником державотворчого процесу.

Бути першим директором Голівської школи в роки незалежності випало уродженцю с. Березів Косівського району – Миколі Івановичу Урбановичу. Він побув на керівній посаді нашої школи невеличкий термін і був переведений на викладацьку роботу в Івано-Франківський коледж фізичного виховання. Після нього короткий термін цього посту провів Володимир Дідушко, який в даний час живе на Тернопільщині. У Володимира Васильовича естафету керівництва школою прийняла Ольга Танасіївна Дутчак, уродженка села Полянки, нині працює провідним спеціалістом Верховинської районної ради. Ольга Танасіївна навела адекватний порядок з документацією школи так, як вимагає законодавство, на пагорбі шкільного подвір'я розпорядилася створити квітник із чорнобрівців у вигляді великого Тризуба.

Історично складалось так, що керівники школи, які не були корінними голівчанами, дуже швидко переводились на інші посади в інші місця. А історична практика показує, що процвітання будь-якої установи чи організації приходить тоді, коли в керівному кріслі сидять керівники того села, міста чи держави, в якому вони народилися і живуть. Отож, як ви здогадались, шановні читачі, далі мова піде про директо-

рів школи, які є корінними жителями села Голови.

Василь Іванович Сапріяччук – вчитель фізики і трудового навчання став другим після Михайла Савчука корінним голівчанином на посаді директора школи в 1999 році. Як бачимо, Василь Іванович перервав рубіж директорування приїжджих керівників з інтервалом добрих 17 років.

Працював Василь Іванович на даній посаді, не шкодуючи своїх сил від світанку до темної ночі. Роботи було непочатий край. Заробітну плату в той час видавали продуктами та будматеріалами. Тай то директор мусів найняти машину. Самий з одним чи двома шкільними вчителями завантажити та розвантажити машину борошна, шиферу чи шиферних плит. А ще власний дім, сім'я...

Та попри всі труднощі, пан директор поставив за мету у галузі навчання – достойно готувати та займати призові місця на районних шкільних олімпіадах з навчальних предметів.

Поступово, крок за кроком, і мети досягнуто. В галузі виховання Сапріяччук Василь Іванович поставив мету непримирного борця за здоровий спосіб життя та проти шкідливих звичок всього населення держави.

Пригадується випадок, коли в школу приїхало велике начальство, то на обід пан Василь організував сервіровку стола з найсмачніших страв, а потім вийняв з шафи настоянку і запропонував гостям показати долоні рук. Ті від подиву аж роти порозкривали, і нічого не могли второпати, що Василь Іванович буде робити далі. А Сапріяччук кожному в долоні налив по кілька капель настоянки з джінджори і приказав розтерти долоні для дезинфікації рук, щоб повбивати на них мікроби. А решту настоянки тодішній директор міцно закрутив і надійно сховав у шафу для наступної дезинфікації рук. Сьогодні Василь Іванович, в переддень свого півстолітнього ювілею працює вчителем трудового навчання, фізики

та креслення. Заодно завершує навчання, що піднесла йому іронія долі, в Тернопільському університеті за спеціальністю «фізика». Завідує вчитель пришкільною майстернею, що є однією з найкращих у районі, а, можливо, і в області. Виховує учнів школи в дусі духовності, національних поглядів, непримиренності до вживання алкоголю та тютюнопаління.

17 вересня 2002 року вчительську бувалу отримала Парасковія Михайлівна Кіцнак. В народі кажуть, що жінка в хаті тримає три кути. А я би сказав, що на долю цієї молодії, неначе юнка, стрункої і красивої жінки випало тримати всі чотири. З випробуваннями, які посилає їй доля, вона успішно справляється. В селі директора називають газдинею, а вчителі та учні шанують і поважають, як рідну маму. Нелегко усім догодити, та Парасковія Михайлівна, маючи добрий характер, почуття гумору, показуючи справедливість і чесність, володіючи методами педагогіки, психології та філософії, уміє віднайти ключик до серця кожної людини. Її життєвою мудрістю захоплені 137 учнів школи, більше 30 педагогів та стільки ж представників техперсоналу школи. А ще, крім того директор уміє знаходити спільну мову з батьківським колективом, власними чоловіком та дітьми. За 17 років роботи Парасковії Михайлівни на посаді директора зроблено великий об'єм робіт в галузі реформування будівництва, ремонту шкільних приміщень та їх переобладнання.

Під керівництвом Парасковії Кіцнак перекрито основний корпус школи, зроблено капітальний ремонт всередині приміщення, замінено вікна на енергозберігаючі, побудовано санвузол сучасного типу, обладнано пластиком фасад головного корпусу школи. В школі проведено водопровід та каналізацію, вагонкою оздоблені пришкільна їдальня, спортивна кімната, музей. Спільними зусиллями вчителя початкових класів Ганни Чупрінчук та батьків учнів переобладнано один з навчальних класів в історичному корпусі школи під

клас європейського типу. При школі працює комп'ютерний клас, підключено інтернет, зусиллями бібліотекаря Світлани Сінітович реставровано пришкільну бібліотеку, у співпраці з Галиною Близнюк та Марією МIRONЮК оформлено кабінет психолога та соціального педагога та кабінет медичної сестри. З ініціативи директора та клопотання перед владою вдалось відкрити пришкільний інтернет, де проживають та харчуються учні з віддалених присілків села. Кожен рік завчасно ремонтується приміщення школи, завжди є запас дров.

З року в рік учні школи займають призове загальнокомандне місце в районних шкільних олімпіадах. Вихованці школи беруть участь в обласних з та державних конкурсах, в міжнародних конкурсах «Лелека» та «Кенгуру». Стають призерами спортивних змагань та художньої самодіяльності. Голівські школярі перемагають в гуцульській розколяді та олімпіадах з християнської етики в кожному класі. Учениця 7 класу Тетяна Охотнік в 2013 навчальному році зайняла III місце в обласній учнівській олімпіаді з математики. Підготувала ученицю Марія Юріївна Мицканюк. Учениця Сінітович Наталія була учасницею міжнародного етнографічного конкурсу в Києві, звідки привезла диплом II ступеня. Підготувала ученицю вчитель початкових класів, вчитель вищої категорії, старший вчитель Васирина Петрівна Маротчак.

Прикладом для своїх вихованців є вчителі, які теж беруть участь у різних конкурсах, семінарах, «круглих столах», конференціях, спортивних змаганнях та художній самодіяльності. І не тільки беруть, а й здобувають призові місця. Оксана Василівна Тимчук – дипломант обласного конкурсу «Виховник року», Василь Гаврищук – вчитель історії та правознавства – переможець районних конкурсів «Вчитель року-2007» з правознавства та «Вчитель року-2012» – з етики. А також лауреат обласного конкурсу «Вчитель року-

2007» з правознавства та дипломант «Вчитель року-2012» з етики. Інна Миронюк переможець районного конкурсу та дипломант обласного конкурсу «Вчитель року-2008» у номінації «англійська мова». Такого самого успіху досягнула вчителька англійської мови Наталія Михайлівна Шекеряк в 2012 році.

Вчителі Василь Гаврищук, Любов Гаврищук, Тарас Гаврищук, Любомир Михайлюк перемогли в обласному конкурсі «Співоча родина-2005», отримавши гран-прі та цінний подарунок за зайняте перше місце. Марія Михайлівна Миронюк провела велику кількість семінарів, випустила в світ багато хороших вихованих та навчених учнів. За сумлінну працю отримала вищу категорію, педагогічне звання «старший вчитель», представлена до нагородження Грамотою Міністерства освіти та науки України. Окрасою педагогічного колективу є три молоді та вродливі жінки, які, крім вищої категорії та звання «старший вчитель» за народження, сумлінне і правильне виховання п'яти дітей Указом Президента України нагороджені почесним званням «Мати-героїня». Це вчитель початкових класів Любов Іванівна Гаврищук, вчитель математики Марія Юріївна Мицканюк та вчитель української мови та літератури Марія Іванівна Сапріянчук. Крок у крок не відстають у роботі від старших колег молоді вчителі школи Уляна Тимчук, Оксана Кіцнак, Тарас Гаврищук, Любомир Михайлюк, Олександр Мицканюк, Петро Стусяк, Михайло Гріздак, Таміла Жиколяк, Вікторія Близнюк, Марія Миронюк, Марія Мицканюк та інші.

А правильно організувати навчальний процес у школі належить заступнику директора з навчальної частини Марії Василівні Рильчук. Закінчивши природничий факультет Тернопільського педінституту, Марія Василівна Микитейчук (Рильчук) була направлена на роботу в Голівську школу. Працювала в різних напрямках педагогічної роботи. Була і

вихователем, і вчителем англійської мови і хімії. Побачивши неабиякі здібності молодого вчителя, керівництво відділу освіти рекомендувало Марію Василівну в 1994 році на посаду заступника директора Голівської школи.

На той час, як і тепер Марія Василівна проживає в селі Красноїлля, поблизу присілку Вигода. Молода вчителька старанно виконувала будь-яку доручену їй роботу, і в той день, коли вирішувалось дане питання, в неї був методичний день. А тут раптом викликають її до школи. Різні думки промайнули в голові молоді, красивої дівчини. А раптом, може, щось не так? Вона нашвидкуруч одягнулася і мерщій пішла пішки до школи, яка розташована на відстані добрих 10 кілометрів. Серце билось від тривоги, обличчя змінювало колір, а почуття відповідальності додавало їй сил і вона, мов вихор, мчала, щоб якнайшвидше почути про те, чого викликають.

Той день надворі був то похмурим, то ясним. Я запам'ятав його, бо по справах вирушив у Красноїлля і по дорозі зустріч Марійку, не таку, як завжди, а чомусь стривожену, занепокоєну. На той час були проблеми з фінансуванням бюджетної галузі і мізерні зарплати виплачувались невчасно. А мої туфлі явно потребували капремонту, якщо не заміни. З Марійкою ми були друзями ще з шкільних років. І коли я побачив її, що йде назустріч, старався зробити все, щоб її погляд не припав на моє взуття. Маскуючи свої туфлі, я ненароком зробив погляд на взуття Марійки, і зрозумів, що в нас проблема в цьому спільна. Але це я пишу просто так, щоб показати, яким було суспільство на початку свого становлення. А в Головах Марію Василівну чекала приємна, а водночас і відповідальна новина. Довго міркуючи, Марія Василівна дала згоду, і вже більше двадцяти років працює на даній посаді. Вона вчитель біології, вчитель вищої категорії, старший вчитель.

Марія Василівна пройшла велику школу життя, навчилася пізнавати світ, розуміти оточуючих, бути прямою та від-

критою, не тримати зла. Так сталося, що цьому всьому її навчила власна доля, яка випала на роки дитинства та юності. Часом жорстока, неблаганна та несправедлива. Ще будучи школяркою, Марійка залишилась круглою сиротою, опікуном для якої стала тета Васирина, яка живе з Марійчиною сім'єю по даний час. Приблизно в такий самий вік я теж залишився без матері, але мені було трохи легше, бо в мене був тато, а ще дві сестри, що були старші за мене відповідно на двадцять та чотирнадцять років. А Марійка, практично, залишилась один-на-один із складним та суперечливим світом, в якому, на жаль, не завжди перемагали правда, справедливість, закон. Але їй вдалося перехитрити той несправедливий світ і знайти себе як Людину з великої літери в ньому. Недаремно Бог наділив цю людину високою духовністю, оптимізмом, інтелектом. А для того, щоб спокійно переносити труднощі, життя таких людей як Марія Василівна Всевишній наділяє почуттям гумору. І хоча б як не важко було на душі в цієї людини, їй завжди притаманні почуття гумору. А яке лиш весілля справила Марійка, коли виходила заміж! Я був запрошений на її весілля і своїми вухами чув, як гості з навколишніх сіл дивувались, як могла Марійка, сама-самісінька, таке шикарне весілля приготувати, де все було обдумане до найменших дрібниць. Саме працюючи в Голівській школі, Марія вподобала собі файного голівського парубка-легіня Івана Рильчука. Створила сім'ю, народила двох донечок – Тамілу та Іванку. Таміла пішла по стежках матері, стала вчителькою, Іванка – школярка. А яке весілля влаштувала Марійка своїй дочці Тамілі! Дві доби не стихали музики та гуляння. Я знову був запрошений і на це весілля. Був свідком на ньому порцелянового весілля Марійки та Івана, то так набувався, що не пам'ятаю, як і коли повернувся додому.

А ще Марійка з Іваном Рильчуком, своїм коханим чоловіком, побудували два добротні будинки, господарські

будівлі. Інколи дивуєшся, звідки такої енергії в цієї мудрої жінки. Бо крім всієї роботи, яку перерахував вище, Марія Василівна ще знаходить час і на заняття художньою самодіяльністю і на позакласну роботу, багато часу приділяє самоосвіті, вивченню нормативних та методичних документів. Ось така неспокійна вдача в Марії Василівни Рильчук. Вона – жінка-Дружина, жінка-Мати, жінка-Вчитель.

Описуючи про Голівську альма-матер, було б несправедливо, якби не згадав про людину, яка тривалий час відповідало відносилась до шкільного господарства. Це завгосп школи Іван Васильович Понепольак, з опришківського роду Понепольаків-Фузулових, що вписали яскраву історичну сторінку в історію села Голови. Іван Васильович працює на даній посаді незмінно більше тридцяти років. Інколи жартуючи, перелічує скільки він перебув за цей час директорів та зав райвно, які змінювались. За сумлінну працю нагороджений грамотами та подяками.

Ще одним світочем науки у Головах прекрасно переоснащена споруда в центрі села, відкрита в роки незалежності – дитячий садочок «Ластівка». Завідувач садка – Любов Миколаївна Федінчук разом з виховательським складом та техперсоналом прикладають максимум зусиль, щоб діточкам було комфортно, затишно та весело. Діти – це квіти, це наше майбутнє. Отож нехай дитячі веселі голоси в школі та садочку лунають на многії, многії літа.

Великої вдячності, шани і поваги заслуговують працівники сільського Будинку культури. Більше 40 років присвятили улюбленій справі Василь Петрович Маглич та Дмитро Михайлович Гавришук. Гастролювали з гуцульськими вечорницями і колядою від села і до Києва. Тож Василь нині на заслуженому відпочинку, а пан Дмитро працює і досі. Разом із своїм племінником Іваном Гаврищуком дбають про змістовний відпочинок сільських жителів.

ВИЗВОЛЬНІ ЗМАГАННЯ ОУН-УПА НА ТЕРИТОРІЇ СЕЛА ГОЛОВИ

Восени 1942 року помітно розгортається боротьба УПА проти фашистських окупантів на більшій території України. Протягом осені 1943 року УПА провела 47 боїв з німецько-фашистськими військами.

Навесні 1942 року у Жаб'ю житель Дмитро Білінчук пізніше сотенний «Хмара» убив коменданта жаб'єйської поліції Порожака. Наприкінці вересня 1943 року чита Дмитра Гаха (Скуби) знищила близько 70 гітлерівців, 5 жовтня розбито німців поблизу Космача – 20 убитих, 20 поранених. 25 лютого 1944 року в селі Яворів присілок Безулька захопили німецький автомобіль з в'язнями, яких гітлерівці намагались вивезти з Жаб'я. Коли навесні 1944 року фронт зупинився на підступах до Карпат, сюди передислокувались основні українські повстанські сили. Протягом 1944 року відбувається ряд основних боїв з німцями.

Основними центрами дислокації і місцями військових штабів УПА були села Космач та Голови. Командирами відповідно Дмитро Гах – «Скуба» та Ю. Матвіїв – «Недобитий».

Дух волі, дух незалежності не вдалося вбити у голівчан (як і у всіх гуцулів) і українського народу взагалі. Визвольні ідеї І. Франка та його соратників продовжували жити в їх пам'яті та збуджували до дій проти національного гноблення. Село Голови продовжувало залишатись одним з особливо помітних у визвольних змаганнях 40-х і 50-х рр. минулого століття. Протягом весни, літа й осені 1944 р., тут, на околиці села, під Скуповою, де прилягають до неї Середній і Гарасівський ґруні, розміщувались основні сили УПА, очолювані відомими командирами-провідниками – Матвієвим (псевдо «Недобитий»), Дубиком (псевдо «Боевір»), Білінчуком (псевдо «Хмара») та рядом інших. У їхніх

рядах чільне місце займали жителі Голів, зокрема Петро Карабчук (син коменданта куреня повстанців 1920 року Дмитра Карабчука), Олексій Сінітович, Михайло Савчук та багато інших.

Це формування УПА здійснило чимало військових операцій та провело ряд боїв з німецькими, угорсько-хортистськими та радянськими військовими формуваннями. Великий бій повстанські війська з сотні «Недобитого» провели на початку літа 1944 р. з німецькими військовими геологами в районі Лустуна. В ньому загинуло три бійці УПА. Разом з тим було завдано чималих втрат німцям, які внаслідок цього залишили геологорозвідку та припинили відкриття копальні – видобутку земельних руд. До місця вічного спочинку загиблих, у Красноїллі, вбиті солдати супроводжені військовими і цивільними колонами з Голів і поховані при багатотисячній присутності гуцулів. Траурним парадом військ УПА та салютом командували їх командири «Хмара», «Вихор» та ін. Майже цілодобовий бій 15 серпня 1944 р. вели на території с. Красноїлля дислоковані в Головах війська УПА. Угорські хортинські формування зазнали тут чимало втрат у технічному спорядженні та живій силі. Протягом весни, літа й осені це військове формування здійснило ряд операцій та боїв з німецько-угорськими фашистами, яких закинули сюди ковпаківські та енкаведистські каральні загони. Але найбільший за тривалістю і жорстокістю відбувся бій військ УПА з великим енкаведистським формуванням 11 лютого 1945 р. в районі Голівської гори Плаїк. Енкаведистсько-радянське формування в цьому бою зазнало великих втрат: 104 убитих й 90 поранених. їм не вдалось завдати поразки військам УПА. Подвиг і героїзм бійців Повстанської Армії в цьому бою оспівані в гуцульських народних піснях, які бережуться в пам'яті народу краю до сьогодні.

Село Голови і в подальший період залишалося на національно-визвольних позиціях. Патріотизм селян та його вигідне «стратегічне» місце розташування в'ютили повстанські сили протягом десяти післявоєнних років. Влітку 1951 р. на терені, де в 1944 р. дислокувалось військо УПА, група повстанців, очолювана Небесійчуком («Заведією»), сином гуцульського письменника і громадського діяча Онуфрія Манчука, закатованого енкаведистами в Жаб'євській в'язниці в 1941 р., Іваном Манчуком («Білогрудом») та вихідцем з Устерік, чільним повстанцем Танасієм Яцковським («Жайворонком»), прийняла на себе бій з енкаведистськими військами, які були транспортовані сюди чотирма десятками вантажних автомашин. Останні частини українських повстанських сил протримались в основному на території Голів та прилеглих до нього сіл до осені 1955 р. Тому тут НКВС, а після – КДБ, утримували весь цей час свій військовий гарнізон.

Це є незаперечним підтвердженням того, що Головами надто переймалася радянська влада, яка з інших населених пунктів, задовго до цього, ще на початку 50-х рр., повсюдно зняла з території Західної України повоєнні каральні гарнізони, окрім Голів. Тут цей гарнізон, розформований у 2-й половині 1955 р., після остаточного знищення цієї повстанської групи.

Жителі села всіляко допомагали воїнам ОУН-УПА, за що їм велика шана і хвала.

ГУЦУЛЬСЬКЕ ПОВСТАННЯ ПРОТИ ПАНСЬКОЇ ПОЛЬЩІ В 1920 РОЦІ

Дізнавшись, що Галичина, за рішенням Версальської конференції, зокрема представників США і Франції, залишається під Польщею, відчуваючи терор польського колоніального режиму на Прикарпатських землях, гуцули у квітні 1920 р. підняли повстання проти польських загарбників. У його організації певну роль відіграв посланець зі Східної України, який видавав себе за Петра Дорошенка. Він провів ряд зборів у Головах та навколишніх селах Верховинського району, на яких закликав до повстання проти Польської держави, давав настанови роззброювати польські постерунки, жандармерію, арештовувати польських жандармів, жовнірів, урядовців, висуваючи при цьому ідею вигнання поляків за Сян та створення в Гуцульському краї «держави Чорногора». Ця ідея на той час не стала новиною, оскільки на початку 1919 р. Гуцульська республіка була проголошена на Закарпатській Гуцульщині зі столицею Ясеня, але в середині цього ж 1919 р. потоплена в крові угорськими колонізаторами при допомозі румунських регулярних вісток. Її мета – приєднатися до УНР. Ідеї Гуцульської республіки на Закарпатській частині Гуцульщини прослідковуються в основі ідей повстання 1920 р. проти польських колонізаторів в Галицькій частині Гуцульщини – у проголошенні «держави Чорногора», виборі найбільш вигідного для оборони місця зосередження повстанських сил, створенні їх командного штабу тощо.

Якщо в 1919 р. центром (столицею) Гуцульської республіки на Закарпатті була Ясеня, то на Галицькій Гуцульщині 1920 р. центром зосередження і зборів повстанських сил – с.Голови. І це не випадково. Адже це село, як вже було сказано, знаходилось на більш вигідному місці з точки зору

недоступності до нього та оборони від наступу ворога. Водночас не останню роль тут відігравали патріотизм і активність громадян, їх непримиренність до колоніального гніту іноземними поневолювачами, що сформувались і утвердились у процесі втілення Л.Гарматієм та М.Ломацьким, національно-визвольних ідей І.Франка та його соратників протягом двох десятиріч XX ст.

За цей період у свідомості жителів Голів, їх мисленні, способі життя, у практичних діях, порівняно з рубежем XIX-XX ст. відбулись корінні якісні зміни. «Мешканці Голів, – писав М. Ломацький, – це горді, свідомі своєї людської і національної гідності гуцули. Голови – це село одне з найкращих і найбагатших, найсвідоміших сіл на Гуцульщині, під полониною Скупова».

Тож село Голови стало своєрідним штабом, місцем зосередження повстанських сил. Тут, на горі Плаїк, що знаходиться на південно-східному підступі до Скупової, як повідомляв управитель маєтку графа Баворовського Станіслав Ване, зібралося близько 600 повстанців. Частина їх була озброєна карабінами, а решта – косами, сокирами, ручними гранатами. Провід повстанців складався у переважній більшості з жителів Голів. Згідно з рішенням зборів повстанців, комендантом повстанського куреня був обраний Дмитро Карабчук, комендантом постерунку у Гриняві – Проць Кречуняк, комендантом всієї округи – Іван Дроняк, повітовим офіцером – Дмитро Дроняк та ін. Напередодні повстання, 16 квітня 1920 р., було розроблено план дій і вирішено приступити до його невідкладної реалізації. Вже цього ж дня у Зеленому вбили двох жандармів, у ніч з 16 на 17 квітня Максим'юк Петро роззброїв у Шибеному лісника Збігнева Грудецького, на дорозі у Ясенові зроблено барикади, 17 квітня, об 11 годині ночі, майже сто повстанців почали наступ на жандармерію в Жабйому. Та оскільки не було чіт-

ко визначено взаємопов'язаних дій, повстання розгромили багаточисельні, добре озброєні сили польських каральних загонів. Більшість повстанців захопили поляки, караючи непокірних жорстокими знущаннями та ув'язненням, а жителів села нещадно грабували і нищили.

Про страхіття і злочини, які чинилися на території Галицької Гуцульщини після квітневого повстання 1920 р. польськими колонізаторами взагалі, а особливо на території с. Голови, Петро Шекерик-Доників написав у квітні 1921 р. в описах-спогадах під назвою «Гуцульщина в польському ярмі». Вони опубліковані лише в 2-ій половині 90-х років ХХ ст. у журналі «Гуцульщина», що видавався об'єднанням гуцулів Західної діаспори в м. Торонто (Канада). Як наголошує Петро Шекерик-Доників, злочини на території Голів почалися наприкінці квітня 1920 р. Так, 28 квітня 1920 р. польським карним загonom пограбовано стаю Михайла Костюка на полонині Скупова, забрано харчі, одяг, заарештовано його синів Дмитра та Івана. Цей же загін карної експедиції, увірвавшись у дім багатого господаря, голови Голівської читальні «Просвіта», кошового «Січі» Дмитра Костюка, провів обшук, розломив скриню, забрав 1200 австрійських крон у сріблі й золоті. Те саме було вчинено у його 80-річного тата Олекси Костюка – його били нагаями, прикладами крісів, буками та пограбували 2000 австрійських крон. Цього ж дня польський загін з 30 жовнірів напав на дім начальника громади Голів Василя Шекерика, вдома у якого знайшли його жінку Настуню з дітьми, оскільки господар сховався в лісі. Польські нападники, заскочивши в дім, заборонили щонебудь з дому виносити, всіх арештували та важко побили. Навколо дому розпалювали вогні, різали заграбовану худобу, варили м'ясо та розсилали його своїм відділам, розташованим у Головах і Жабйому. Наступного дня, о 10-й годині ранку, за наказом коменданта експедиції, спалили жилий

будинок Василя Шекерика, а також господарські приміщення – пивницю і стайню на 25 голів ВРХ. Родину Василя Шекерика, коли палили дім, вивели на подвір'я, заборонили гасити вогонь та виносити майно, якого тут згоріло на значну суму, та й грошей згоріло 60000 австрійських крон. Водночас спалено на полонині Стовпні-Березник новозведений будинок і взірцеві стайні, що належали також Василю Шекерику.

Аналогічний злочин вчинений у господарстві Федора Карабчука. Польські карателі спалили хати, побудовані перед війною і покриті білою цинковою бляхою, та пограбували 2 корови, 40 м сукна, старшинську шаблю, далековид та інші речі. Водночас спалений інший будинок Федора Карабчука, незамешканий. Проте карна експедиція не зупинилась на знищенні у Головах цих господарств. 29-30 квітня 1920 р. продовжувались експедиції та арешти людей, підозрілих у підготовці повстання. Арештували Олексу Якіб'юка і його невістку Катерину, їх протягом 6 днів тримали у в'язницях у страшних умовах, у голоді та постійних побоях.

Заарештували Миколу Дроняка, заступника начальника голови громади Голів, пограбували весь його маєток. Самого Миколу та його сина Михайла запроторили на кілька місяців у Коломийську в'язницю, де Микола зазнавав постійних катувань. Арештовано, тяжко побито та запроторено в коломийську тюрму чільних учасників повстання, зокрема: Івана Дроняка (Іванового), Михайла Шипчука (Липтинського), Юрія Гнатюка, Дмитра Карапчука (Миколиного), Дмитра Дроняка (Федорового), Михайла Пониполяка, Михайла Миронюка (Миколиного), Василя Семенюка, Миколу Палійчука (Кошикового) та ін. У Головах зловлених і важко побитий Василь Максим'юк (Кочулівський) з тим, щоб дізнатись, де ховаються Федір Карабчук із сином Дмитром. Проте все ж таки В. Максим'юку вдалося врятуватися від польських нападників втечею в ліси. Мали місце тут, у Головах, ряд інших злочи-

нів, що чинили польські колонізатори. Як стверджував Петро Шекерик-Доників, в Головах не було в той час і 2% людей, які не зазнали б бід від польських колонізаторів-поневолювачів. Чимало аналогічного було і в інших селах краю. Не минуло це лихо і певної частини духовенства УГКЦ та інтелігенції. У їх числі були найкращі сини і дочки Гуцульського краю.

**П. ШЕКЕРИК-ДОНИКІВ – ПОСОЛ
ДО ПОЛЬСЬКОГО СЕЙМУ ТА АВСТРИЙСЬКОГО
ПАРЛАМЕНТУ, НАЙВИЗНАЧНІШИЙ
ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ СЕЛА
ГОЛОВИ УСІХ ЧАСІВ**

Народився Петро Шекерик 20 квітня 1889 року в гірському селі Голови, в родині заможного селянина Дмитра, який був війтом у Головах понад 40 років. Його батько був два рази одружений. Його мати (друга дружина) була дочкою Доника, звідси й подвійне прізвище Шекерик-Доників. Його вчителем у початковій школі (1900-1904 рр.) був етнограф Лука Гарматій, який заохочував здібного учня до записування етнографічних матеріалів. У кінці навчального року (1904 р.) Гарматій подарував П.Шекерикові, як кращому учневі, «Кобзар» Тараса Шевченка. Петро закінчив лише чотирирічну однокласну школу, а далі займався самоосвітою. Через Л. Гарматія Петро Шекерик познайомився з І.Франком, В.Гнатюком, Г.Хоткевичем, М.Коцюбинським, К.Трильовським, В.Шухевичем і на їх прохання збирав фольклорно-етнографічні матеріали. Цей юний гуцул мав добру пам'ять, організаційні здібності, дар слова, письменницький хист, був добрим оповідачем.

Перебуваючи в 1908-1910 рр. у війську (служив у 24-у полку піхоти в Коломиї, а потім у Відні і Львові), він різко

виступав проти жорстокого поводження офіцерів із солдатами, проти нехтування українською мовою і добивається того, що солдати-українці почали говорити рідною мовою.

Для духовного зростання П.Шекерика велике значення мала його праця в «Гуцульському театрі», організованому Г.Хоткевичем у Красноїллі в 1910 році.

Разом із Й. Гулейчуком були першими помічниками Хоткевича у створенні «Гуцульського театру». В театрі Шекерик грав роль Антося Ревізорчука у «Верховинцях» та інші.

Після одруження у вересні 1911 р. з Катериною Боднарук П.Шекерик жив у Жаб'ю. З того часу він уже не гастролює з театром, а тільки допомагає йому матеріально.

На прохання видатного фольклориста В.Гнатюка, який літні місяці проводив у Криворівні, Шекерик надсилав ученому, записані ним у Головах та інших селах, коломийки, колядки, оповідання про опришків, казки, описи сімейного і громадського побуту, пісні про Першу світову війну, соромицькі пісні та оповідання.

Петро Шекерик залишив цікаві спогади про перебування М.Коцюбинського на Гуцульщині та про свого учителя Л. Гарматія.

Знайомство П. Шекерика з Коцюбинським відбулося 1911 року у Жаб'ю, в будинку лікаря і письменника Я. Невестюка. З таким же як і він самодіяльним артистом Гуцульського театру М. Танасійчуком П. Шекерик супроводжував М. Коцюбинського у с. Голови, де всі разом побували на грушці (проведення вечора біля покійника). Письменник записав цей звичай. Пізніше Шекерик відвідував Коцюбинського у Криворівні. Від нього письменник записував матеріали про життя гуцулів, маючи намір використати у повісті «Годованці». П. Шекерик брав активну участь і в громадсько-культурному житті Жаб'я. Він був визначним організатором «Сімей» та читалень «Просвіти» на Гуцульщині. Так,

він заснував спортивно-пожежні товариства «Січ» у Головах та навколишніх селах. У 1908 році його було оштрафовано на 200 ринських із заміною на 10 днів арешту за збір грошей та агітацію за читальню. Від імені Української Радикальної партії вів агітацію під час виборів за адвоката, організатора «Січей» К. Трильовського, котрий був обраний 1907 і 1911 рр. послом до Віденського парламенту, а 1913 року – до Польського сейму. За доносом священика-русофіла, пароха Красноїллі і Голови о. Рожки австрійські жандарми хотіли арештувати Петра Шекерика за те, що він «бунтує гуцулів». П. Шекерик був головою читальні «Просвіти», «Каси відродження Гуцульщини», заступником голови товариства «Сільський господар», секретарем «Народної спілки». 1914 р. він розгорнув активну діяльність щодо відзначення на Гуцульщині 100-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка. Організував добір добровольців до Легіону Українських Січових Стрільців. Перебуваючи постійно в гущі народу, Шекерик детально вивчає звичаї й побут народу, його психічні риси, що дало йому багатий матеріал для літературних творів.

2 грудня 1914 р. Шекерика забрали на війну. Спочатку служив у 36-му піхотному полку, але наступного року був переведений санітаром до військового госпіталю. Тут від хворих жовнірів-українців записує різні перекази, сміховинки, пісні про війну, веселі військові оповідання про те, як гуцули ставляться до москалів тощо. Після розпаду Австро-Угорщини Петро Шекерик бере активну участь у встановленні на Гуцульщині української влади. 1918 року він був обраний членом Української Національної Ради, яка 3 січня 1919 р. прийняла історичне рішення про злуку ЗУНР з УНР. Після прийняття цієї ухвали Президент Української Національної Ради Євген Петрушевич сказав: «Від сьогоднішнього дня існує тільки одна Українська Народна Республіка. Нехай вона живе!». «З усіх грудей вирвалося: «Нехай живе!», поплив

народний гімн «Вже воскресла Україна», заволоділо всіма велике захоплення. Щасливий був, хто бачив і пережив цей момент», – писав очевидець цих подій П.Шекерик-Доників.

П.Шекерик був також делегатом Трудового конгресу у Києві. Був свідком величного свята Злуки з УНР на Софіївській площі. Виступав за правильне вирішення земельного питання урядом ЗУНР.

У лютому-березні 1919 р. в багатьох селах Гуцульщини П.Шекерик промовляв на вічах, на яких селяни вимагали від уряду ЗУНР провести земельну реформу. Так, на вічі в Косові 17 лютого 1919 р. Петро Шекерик закликав «передати» землі графа Скарбека народові».

Віче у Красноїллі 24 лютого прийняло рішення, що поміщицька земля має бути викуплена за низьку оплату. Полонини державні та і єврейські повинні перейти у власність громад без викупу. Державні і панські ліси потрібно розділити між малоземельними та безземельними мешканцями гір.Грунтовий податок скасувати, а запровадити податок із прибутку. Селяни також домагалися побудови залізниці з Кутів у Залуччя та через Кути-Жаб'є – на Ворохту, відкриття промислових шкіл у Косові і Жаб'ю.

Під час окупації Гуцульщини румуни 6 червня 1919 р. заарештували Шекерика разом із полковником УСС Василем Вишиваним (таке ім'я прибрав собі австрійський архикнязь Габсбург Вільгельм (1895-1951). Коли його випустили 6 вересня 1919 р. на волю, повернувся на Гуцульщину, а потім виїхав на Східну Україну, де брав участь у боротьбі з денікінцями й більшовиками. У Кам'янці-Подільському, в залі університету, П.Шекерик 21 жовтня 1919 р. виголосив доповідь «Січковий рух у Галичині». 26 жовтня він організував перші збори «Січі» та провів агітацію щодо створення 50-и «Січей» у Подільській губернії. У травні 1920 р. разом із М.Саєвичем заложив «Січ» у Вінниці, до якої записалося понад 200 чле-

нів. Не погоджуючись із політикою С. Петлюри щодо Галичини, покидає працю і в липні 1920р. їде на Закарпаття, де піклується долею гуцулів-утікачів з-під польського гніту.

Отримавши листа від польського письменника і етнографа Станіслава Вінценза із запевненням, що польський уряд не буде його переслідувати, П.Шекерик повертається 1921 року в Жаб'є і згодом одружується з дочкою заможного ґазди Гапчука Михайла— Параскою (перша дружина померла). Тепер займається більше своїм господарством (мав два будинки, млин, 2-х коней, 16 голів великої рогатої худоби, 40 овець, 95 га землі), політичною і культурно-освітньою діяльністю, аніж етнографічною.

1923 року П.Шекерик бере участь у з'їзді Української соціальної радикальної партії у Львові. Після цього він розгортає бурхливу діяльність на Гуцульщині щодо створення первинних осередків партії, засновує читальні, кооперативи, проводить по селах передвиборні збори, на яких виступає з палкими промовами. За це гуцули 4 березня 1928 р. обрали П.Шекерика послом від УСРП до польського сейму.

Ставши послом (1928-1930 рр.), він продовжує виступати на захист інтересів селян, ходить на засідання сейму в гуцульському народному одязі, часто виступає на вічах (зборах).

1 липня 1928 р. в Жаб'ю відбулися збори радикалів, організовані послом П.Шекериком. На зборах, де були присутні 400 осіб, промовці говорили про потребу закладання рідних шкіл, читалень «Просвіти», «Лугів», «Селянських спілок» і кооператив, укріплення берегів Черемошу та про вирішення інших дрібних питань господарського та культурного характеру. Збори схвалили діяльність радикальних послів у парламенті.

Згодом П.Шекерик, ставши війтом Жаб'я (1927-1939 рр.), і сам почав співпрацювати з польськими урядовцями. В той же час він сприяв роботі товариства «Приятелі Гуцульши-

ни», допомагав у організації музею Гуцульщини в Жаб'ю. З 1935 р. бере участь у виданні проурядового гуцульського календаря, де вміщує свої фольклорно-етнографічні записи та художні оповідання з життя гуцулів («Когутова рада»).

Серед опублікованих П. Шекериком етнографічних матеріалів найбільший інтерес представляють «Родини і хрестини на Гуцульщині» (Матеріали до української етнології. – Львів, 1918. – С.86 - 122) та «Рік полудь звичаїв у віруваннях гуцулів» (Календарь Гуцульський на рік 1937. – С.31-69).

П.Шекерик, що не раз був проповідником (березою) колядницької ватаги у Головах, залишив також цінні описи колядок і зокрема гуцульського «плесу» (танку).

З приходом у 1939 р. на Західну Україну більшовиків, його відвідують О. Довженко, М. Рудницький, етнограф Р. Герасимчук, журналісти М. Донченко та інші, яким Шекерик розповідає багато цінних фактів про Гуцульщину. До нього звертаються працівники Інституту фольклору з Києва, Будинку народної творчості зі Станіслава, щоб продовжував записувати фольклор. Та більшовики відразу звільнили П.Шекерика з роботи і керівником уряду у Жаб'ю став сільробівець Василь Волинюк.

15 травня 1940 П.Шекерика і його сина Андрія (1912-1986) більшовики разом з іншими односельчанами заарештували і відправили до Станіслава. Вилучена у Шекерика під час обшуку 21.05.1940 р. «націоналістична» література була спалена 2 червня 1940 року, Шекерика обвинувачували в тому, що він виступав проти СРСР, комуністичної партії, виявляв незадоволення встановленням радянської влади на Західній Україні, підтримував зв'язки з «націоналістичною бандою», яку очолював його син Дмитро.

Шекерик повністю заперечував обвинувачення, стверджував, що антирадянської агітації ніколи не проводив. Він визнавав тільки, що син Дмитро, який до нього не заходить, є

керівником боївки ОУН, до якої належали Микола Сорук, Петро Стефурак, Дмитро Шинкарюк, Баюрак, Павлюк. На основі свідчень братів Івана і Василя Волинюків, членів «Сельробу», В.Спаського, Н. Коржука та інших «Особое совещание НКВД» 11 жовтня 1940 р. засудило П.Шекерика на 8 років тюрми, а його брата Дмитра Шекерика вислали на Сибір.

Дружина згадувала, що чоловік написав їй листа з Дніпропетровська із пересилки. Потім його відправили в Херсон (за іншими даними – до Харкова), а згодом – на Соловки чи в Сибір, де він загинув на п'ятдесят другому році життя. Наймолодший син Петра Шекерика, який вчився у Коломийській гімназії, помер від туберкульозу у 1939 р.

Сина Андрія засудили до розстрілу. Спочатку він перебував у тюрмі в Херсоні, а потім у Києві, на Короленка, 33. Він вдало імітував хворобу і його перевели у психлікарню, звідки він утік. З приходом німців працював у Києві в українській адміністрації, а потім переїхав до Коломиї, де мав свою хату. З наступом Радянської Армії в 1944 р. втік разом із родиною і братом Дмитром (1914-1976) до Баварії, а звідти у 1950 р. переїхав до Філадельфії. Зараз у Філадельфії живуть дружина Андрія Анна з Синеньких та їхня дочка Зореслава, а також онуки Галина, Марта і Лариса.

Ось така доля одного з культурно-громадських діячів, письменника і етнографа-самоука з Гуцульщини Петра Шекерика та його синів.

У листі від 4 квітня 1925 р. до В.Гнатюка, в якого не раз гостював у Львові, повідомляв, що «зложив і один рік утримував своїм коштом школу на присілку під Синицями, де досі такої школи не було. Організував курси з ліквідації неписьменності, аматорський гурток, три читальні, відновив «Касу відродження Гуцульщини», читальню «Просвіти» в Жаб'ю та допомагав у будівництві для неї будинку. У 1920-1930 рр. продовжує підтримувати дружні стосунки з В. Стефаником, Марком Че-

ремшиною, А. Крушельницьким, А. Чайковським, В. Гнатюком, співпрацює з газетою «Громадський голос».

Активна громадська позиція не дозволяла Петру Шекерику-Дониковому бути лише спостерігачем, літописцем гуцульського життя.

Також Петру Шекерику-Дониковому вдалося заручитися підтримкою Товариства Приятелів Гуцульщини, які спорудили в Жаб'є-Ільцях типовий чотириповерховий будинок (об'ємом 11 тис. м куб.), у якому 18 лютого 1938 року було відкрито Регіональний краєзнавчий музей Гуцульщини, який складався із п'яти відділів, і лише один етнографічний відділ нараховував до 5 тисяч експонатів (у 1940 році радянська влада музей ліквідувала).

Жаб'євський вїт був теж ініціатором і активно підтримував будівництво обсерваторії на горі Попіван, яка була відкрита у липні 1938 року. Товариство Приятелів Гуцульщини сприяло Петру Шекерику-Дониковому видавати «Календар гуцулский» (у 1935, 1937, 1939 рр.), який мав велику популярність у гуцулів і їх приятелів. У цьому календарі Петро Шекерик-Доників друкував багато своїх етнографічних матеріалів, а також художні оповідання з життя гуцулів. Серед опублікованих П. Шекериком етнографічних матеріалів найбільший інтерес представляють «Родини і хрестини на Гуцульщині» (Матеріали до української етнології. – Львів), постать цього гуцульського громадського діяча, етнографа, прозаїка, зазначає, що той «був людиною талановитою, якщо не геніальною і створив твір, який, якщо його колись відкопають, буде гордістю саморідного письменства і пам'ятником старої мови, якому немає рівного». Тобто мова йде про останній і найбільший літературний твір Петра Шекерика-Доникова роман «Дідо Иванчік». Але тяжка доля судилася цьому романові. І лише в роки незалежності України патріоти краю, що зберегли геніальний рукопис, передали його Філії «Гуцульщина» для опублікування.

ЗНАМЕНІТІ РОДИНИ СЕЛА ГОЛОВИ, ГУЦУЛЬСЬКІ АКТИВІСТИ, ВАТАЖКИ, ОПРИШКИ

Рід Пониполеків: від козацької доби і опришківського довбушівського руху до наших днів

Героїчним предком роду був Кокіда – один із козацько-опришківських ватагів. На таку думку наstownує відсутність християнських імен у засновників роду. Навіть друге покоління Кокідів мало імена старослов'янського походження. Сам Кокіда відомий тим, що брав участь у невдалому нападі на весільний кортеж Трансільванської принцеси. А ця принцеса була з роду трансільванського господаря Дьєрдя Ракоці II. Чи опришки не розрахували сили, чи хтось встиг попередити про небезпеку, але напад провалився і був відбитий. Рятуючи від переслідування основну групу побратимів, Кокіда з частиною товаришів вдало прикрив їх відхід. Йому вдалося не тільки затримати переслідувачів, але і самому вирватися з оточення живому. Щоправда, в бою він втратив ніс – відрубали шаблю. Позбувшись носа, Кокіда подався в гори, ймовірно в Голови, бо так тут і тепер називається місцевість ґрунту, де перебував козак-опришок. За цим носом він був знайдений польською владою і закатований на дибах, так і не виказавши імені жодного із своїх товаришів.

Кокіда загинув, але в Головах залишився син, якого називали Кокідіним і добавляли Пониполек. Від сина пішло чотири гілки роду за їх іменами. Один із них був найздоровіший – його називали гуцули тенький – Тенько. Другий – худий, так і називався Худек, третій жилавий, вузлуватий – Фузул, четвертий найменший – Чучик.

З того часу до сьогоднішніх днів роди зберегли своїх потомків, але, по суті, це єдиний рід, який має свою генеологію, герб, шляхетство, нараховує понад 600 потомків та близько 120 родових вузлів...

Неабиякої уваги заслуговує один із представників роду Пониполяків – Дмитро Пониполек (Василюків) – уродженець села Голови, ватажок опришків, герой неопублікованої повісті Гната Хоткевича «Пониполек і Туманюк». У Василюкового було багато друзів, опришків-ватажків. Це уродженець села Голови – Михайло Бойчук (Клям), Шведюк (Швед) з Перехресного, Пелех, Кудиль, Лизун, Дуня, Фелеш, Козман та інші.

Пониполек (Василюків) – шляхетний, артистичний, гоноровий. У нього складаються дружні стосунки з опришками. Але коли Уласія Шведа, за поданням Фішера, наставника Цісаря з Кут, призначили війтом Перехресного, а це означало, що він буде служити австрійським властям і буде робити облоги на опришків, то при зустрічі Пониполека (Василюкового) з Шведом, їх розмова відбувається в гострих тонах, Василюків було, навіть, витягнув два пістолі із-за пояса.

Дмитро Василюк-Пониполек попав в опришки звичайним способом, через рекрутацію. Василюків виділявся з опришківської сірої маси, легіні вибрали його ватажком і він шість років панував над околицею. Зимував під Плаєм, як іти на полонину Лудову, під Кадубом. Восени Дмитро з опришками любив виходити на Кичеру в Стовпнях. Там вони баювали, гуляли, веселилися, а звідди вже розходились, хто куди: за горби, в Молдавію чи ще кудись.

Василюків дружив з ватажком опришків Туманюком, але трохи заздрих Туманюковій голосній популярності. Але він завжди старався йти слідами Туманюка, бажаючи набути популярності серед селян.

Василюків сильно образив владу тим, що покарав такого улюбленця кутської поліції, як космацький вїт Курило. Василюк забрав у Курила коні, навалив на них всякого добра і пішов у гори. Але по дорозі зустрічні люди жалісно поглядали на добро, що везли коні і впізнавали свої речі. Василюк був людиною доброго гумору і сказав, хто впізнає

свої речі, нехай забирає. Люди забирали свої речі і всіляко вихваляли Василюкового.

Дуже багато добрих справ у житті нашого народу припадає на роди Пониполяків, що залишили добрий слід у нашому селі та на Гуцульщині. Адже з цих родів у селах Верховинщини були мудрі люди, яких неодноразово призначали та обирали на посади в органи місцевого самоврядування.

Гуцульська історіографія вказує на події та факти часів козацько-опришківської доби, де вказується про тісні зв'язки Пониполяка-Василюкового з Бойчуком Михайлом (Клямом).

Родина Бойчуків (Клямів) має досить цікаву та надзвичайно нелегку історію. Коли жовнірська влада на чолі з Фішером викликали Бойчука (Кляма) на постерунок в Устеріки, а в його сім'ї було дев'ятеро дітей, то, будучи в паніці, Клямова дружина зібрала всіх дітей і пішла вслід за чоловіком, щоб хоч якось урятувати його. Проте всі благання і сльози збентеженої жінки не допомогли. Кляма заарештували та ув'язнили. А його дружина тоді взяла двоє дітей в беаги, а одну дитину за руку і трьох винесла в Голови. А шестеро дітей пішли по світу. Ймовірно, діти по всьому світу розійшлися і розмножились. Отже, всі Бойчуки мають голівське коріння. Навіть сім'я Івана Бойчука, який очолював Чернівецько-Коломийську єпархію, є одним із нащадків славного роду Бойчуків-Клямів. Голівська родина Василя Івановича Сапріянчука, що є нащадком родини Бойчуків-Клямів від предка Чокана, дослідила десять колін цього славетного козацько-опришківського роду, а їх дочка – студентка Людмила оформила прекрасний проект, який розказує на аргументах і фактах про детальне життя всіх десяти поколінь, починаючи від предка Чокана і закінчуючи маленькою дівчинкою Христинкою.

Доброї слави заслуговує в селі багато родин, які завжди були активістами в селі, мудрими порадниками, ентузіастами.

ВETERАНИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ, ВОЇНИ-ІНТЕРНАЦІОНАЛІСТИ, МАТЕРІ-ГЕРОЇНИ – ВИХІДЦІ СЕЛА ГОЛОВИ.

Село Голови завжди мало своїх героїв, в усі часи ними пишались прийдешні покоління і вся Україна. Коли в 1941-1945 рр. проходила найстрашніша за масштабом усіх війн у світі, на захист своєї Батьківщини стали вірні сини, жителі нашого села. Вони пройшли страшенним пеклом цієї війни, від першого до останнього дня воювали в Прибалтиці, Ленінграді, на Курській Дузі, у Білорусі. Це Микола Бельмега, Д. Іванійчук, Ю. Тимчук, Мокан, Аксюк та інші, які були нагороджені за мужність і відвагу численними орденами та медалями. Вірними справі своїх старших односельчан у 80-ті роки ХХ ст. стали їхні молодші нащадки, вихідці села Голови, на долю яких випала місія захищати інтереси Радянського Союзу в республіці Афганістан.

Справжнім пеклом цієї країни, а особливо територією Кабулу, Кандагару та інших поселень пройшли тоді ще зовсім юні голівчани Дмитро Гаращук, Іван Гріздак, Іван Китюк, Михайло Місюк. Вони гідно виконували свій інтернаціональний обов'язок, за що були нагороджені медалями та відзнаками міністерства оборони Радянського Союзу. Багато жителів села Голови безпосередньо брали участь у ліквідації аварій на Чорнобильській атомній станції, більша кількість яких працювала в небезпечній зоні відчуження. Та, на жаль, чомусь про цих людей, так як і про афганців, згадують лише хіба що при відзначенні роковин. А варто було б частіше!

А ще в Головах живуть матері-героїни, які народили і виховали п'ятеро і більше дітей. Вони стали гордістю села і всієї української нації, світочем мужності, відданості, патріотизму. Таких матеріалів у Головах – 37.

Дерев'яні сакральні споруди на території села Голови

Село Голови одне з найказковіших сіл Гуцульщини, де відображено всі етнокультурні напрямки життя корінних жителів, село талановитих від Бога людей, казкової природи і чародійного пташиного співу. Але жодна добра справа в цьому селі як і скрізь по землі не має благословення, якщо на такі справи не благословляє Бог. Тому для такої доброї, потрібної справи в кожному селі має бути побудований Божий храм. І хоча село Голови було і є одним з найбільших в районі та Божого Храму до здобуття Україною незалежності в Головах не було. Тут було кілька причин: Австріяки і Поляки не зовсім достатньо були заінтересовані в релігійному вихованні гуцулів, а радянська влада, насаджуючи громадянам клятий атеїзм, взагалі забороняла людям проповідувати Боже слово.

В 1991 році Україна отримала незалежність і голівчани одними з перших спохватилися будувати Божий храм. Вибрали пригоже найбільш самодостатнє місце в селі на присілку Ділок, місце, яке добре видніється з усіх куточків села. Перший камінь під фундамент Божого храму був закладений у 1993 році. А до цього часу жителі села побудували тимчасовий будиночок в якому священник правив службу Божу до завершення будівництва головного корпусу храму. На перших зборах в селі, на честь закладення першого каменю, зібралась велика кількість сільських жителів, були представники від Коломийсько-Чернівецької єпархії, органів самоврядування.

Жителі села з великим завзяттям та охотою почали будувати храм. Заготовляли деревину, возили ліс кіньми та тракторами створили сільську будівельну бригаду під керівництвом Миколи Морощука (Вагіля). Одні жителі села до-

помагали у будівельних роботах Храму, інші надавали матеріальні кошти на будівництво, збирались на толоки, і кожен житель села вносив свою частку на завершення будівництва. Трохи більше як через рік будівництво храму було завершено. Наближалось релігійне свято св. Пророка Іллі. Храм було побудовано проведено перше богослужіння у храмі і церкві дали ім'я святого пророка Іллі. Першим священником храму був призначений отець Степан Депко.

Минав час і сільська святиня поповнювалась новими прибудовами, розширили іконопис у храмі, придбали велику кількість добротного церковного спорядження. На церковному подвір'ї побудували дзвіницю, започаткували та упорядкували цвинтар. Наступним священником після отця Степана був отець Мирослав Попович.

З 1999 року і по даний час церковним настоятелем є отець Юрій Атаманюк. Сокральна берегиня милує око кожного прихожанина, є найкращою окрасою села. Службу Божу в храмі на даний час править отець Юрій Атаманюк. Трохи менші за розмірами храми в селі, св. Івана Хрестителя на присілку Маркова кичера та храм на присілку Чорна Річка. На території присілка Шкірівський Грунь жителі присілку у 2006 році встановили церковний хрест і розпочали будівництво Божого храму. В 2008 році будівництво під проводом Михайла Парижняка було завершено. На свято святого пророка Юрія у церкві було проведено богослужіння. Присутніми були владика Іоанн, депутат районної ради В. Пугальський, парафіяни, гості. Багато плідної праці під час будівництва храму вклав житель присілка, на жаль, уже покійний Іван Михайлович Кундак.

Приємно бачити той факт, що на кожне богослужіння в сільських храмах велика кількість молоді. Люди вірять в Бога і на Бога надіються. В Божому слові голівчани вбачають силу і спасіння.

... Важкий і тернистий шлях випав на село Голови та його жителів. На його долю випали польські та австрійські випробування, сільські жителі пройшли через сибірські та мордовські табори, перенесли арешти та висилки. По території села громом прокотилось ехо першої та другої світових війн. Десятки жителів села брали в них участь, багато з них не повернулись з жорстокий боїв, не приголубили діточок, недолюбили...

Село Голови стало місцем дислокації штабу ОУН-УПА під проводом Ю. Матвіїва (Недобитого).

В 1943 – 1950 рр. голівські патріоти громами і блискавками трошили війська енкаведистів. Багато загарбників і воргів пройшли вздовж і в поперек через наше село, багато з них уже назавжди зникли з мапи світу, інші зрозуміли свою неправоту і агресію, треті змінили своє ставлення до життя...

Десятки ворожих армій їхніх агентів пройшли війною через наше село. Але нікому з них не вдалося і не вдається поставити на коліна голівського гуцула: Патріота, Людину, Ґазду... Бо з нами Бог і Україна!

Надворі весна. Ласкаве сонце обігриває щедрю голівську землю, сонце Надії, Віри і сподівань... Тож нехай гріє і сіяє воно над нашим селом вічно, на многії і добрії літа!

Додатки:

Випускники школи та вчителі Д. Бельмега, З.С. Фірсова, М.М. Гаврилук – директор школи, Г.А. Савчук, М.І. Савчук 1957 р.

Учителі З.С. Фірсова та Г.А. Савчук та цнці школи

Урок у Голівській школі веде вчителька Мединська. 1955 р.

Учителі та учні Голівської семирічної школи після закінчення випускних екзаменів. 18.06.1949 р.

Вчителі місцевої школи та директор школи М. Тополь. 1949 р.

На уроці польської в Голівській школі

**Перший вчитель Голівської школи Лука Гарматій
з дружиною і сином в гуцульському одязі**

Таким було виховання дітей до 1939 р.

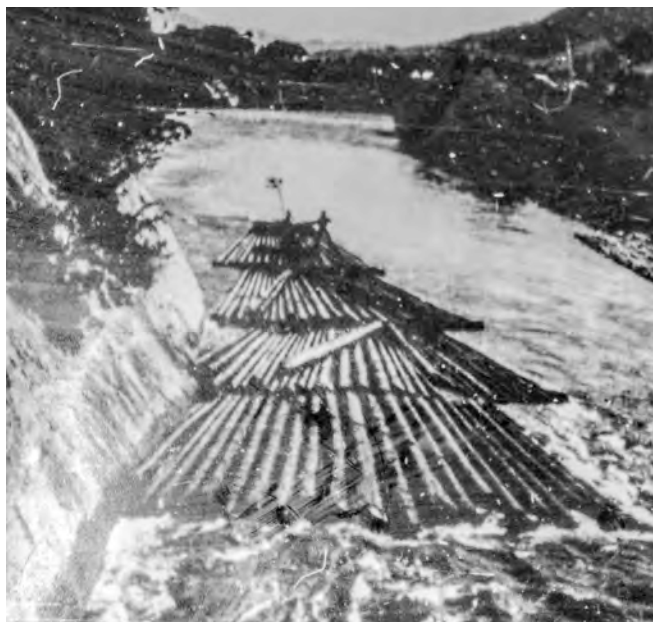
**Учні 2-го класу Голівської школи.
В центрі вчителька, дружина Л. Гарматія. 1911 р.**

Учитель Л. Гарматій з учнями

**П.І. Дудяк (1882-1958) – учитель збирач гуцульського фольклору.
Вчителював у Головах в 1912 р.**

Сплав лісу по р. Черемош

Поважні селяни с. Голови

Одяг гуцулів поч. XIX ст.

Вигін овець на пасовище

Гуцул на базарі. 30-і роки XX ст.

Гуцул вертає з полонини

Гуцули на полонині

Доїння овець на скупові

Робота на полонині

Поважний газда с. Голови XIX ст.

Гуцулка біля печі

Гуцул в широких ремени

Жорна на якім селяни мололи зерно. Поч XX ст.

Гуцулка подає жебракові милостиню

Молода голівчанка в намисті

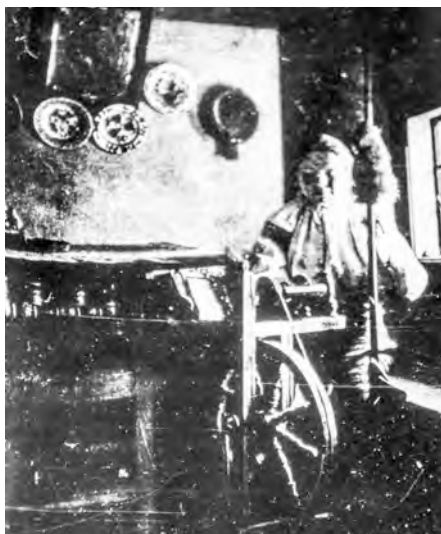
Голівський газда з собакою біля свого двору

Основним заняттям жінок на Гуцульщині було прядіння, обробка вовни, ткацтво та догляд за хатнім господарством

Гуцулки прядуть куделю

Робота поважної гуцулки

Прачка

Пряха

Обробка вовни

Голівські дівчата коло студні (криниці)

Молода сім'я с. Голови поч. XX ст.

Одяг гуцулів кінець XIX – поч. XX ст.

Голівські молодята в гуцульському одязі. 70-і роки XX ст.

Сільські бутинарі біля колиби

Сільські музики

Дудар

Гуцул грає на лірі

Трембітарі

На дозвіллі

Заготівля дерева

Рубка лісу

Лісоруби

Гуцул за роботою

Розпиловка дерева на трацці

Пункт прийому деревини. Початок XX ст.

Голівські газди на Косівському Ринку

Ярмарок у Косові

Гуцули на оранці

Обробіток власної землі в Головах

Заняття гуцулів в XX ст.

Полонина Скупова з-за Польщі

Документ купівлі-продажі з-за Польщі

Сім'я голівського газди Пуршурш Юрія

Д. Карапчук – голова місцевої
кооперації

Д. Карабчук – керівник
гуцульського повстання проти
панської Польщі 1920 р. в с. Голови

Голівські гуцулочки

**Арешт гуцула
австрійським жандармом**

**Соломійчук Юрій – селянин і
громадський діяч радикальної партії**

Гуцули, які брали участь у боротьбі за загальне виборче право

І. Франко. 1910 р. с. Голови

Лука Гарматій. 1912 р. с. Голови

Лист М. Коцюкинського до
Л. Гарматія. 1912 р.

Творчість Луки Гарматія

**Капличка Миколая Чудотворця
с. Голови**

**Обеліск учасникам гуцульського
повстання проти панської Польщі в
с. Головах 1920 р. Голови 1967 р.**

Центр с. Голови. Сучасний вигляд

**П. Шекерик-Доників, житель
с. Голови, посол до Польського сейму
та Австрійського парламенту**

**П. Шекерик-Доників
в гуцульському вбранні**

П. Шекерик-Доників на гуцульській толоці

**П. Шекерик-Доників, С. Вінценз і М. Орлович
на святі Пресвятої Богородиці 28.08.1939 р.**

**П. Шекерик-Доників під час відкриття "Жаб'євської дільничої школи"
1936 р.**

П. Шекериків-Доників біля власної хати в присілку Синиці. 1940 р.

**П. Шекериків-Доників, лікар невестюк,
куратор Жаб'я пан Тимбиловський**

Корпус Голівської школи побудований в 1973 р.

Історичний корпус Голівської школи побудований в 1890 р.

Екскурсія в історико-краєзнавчому музеї Голівської школи

Афини на полонині Скупова

... А тут ростуть гриби

Полонина Скупова

Краєвиди села Голови

Краєвиди села Голови

На Андрієвих вечорницях в с. Голови

Рясний урожай афин в селі

Тихий улов зібраний в селі Голови

Зустріч на храмовому святі

Вихід на полонину

**Фрагменти з роману
“Дідо Иванчик”**

Гуцулка на коні

**Задоволені гуцули повертаються зі Скупови
з добрим заробітком на афинах**

Весільні пари гуцулів II пол. XX ст.

Вигляд на с. Голови з полонини Скупова

На гуцульських вечорницях

Гуцул з добротним гуцульським конем

Аматори сільської сцени

Педколектив школи. 1970 р.

Хата-гражда

Гуцул з люлькою с. Голови

І. Франко з М. Коцюбинським в с. Голови

Голівські парубки. 1956 р.

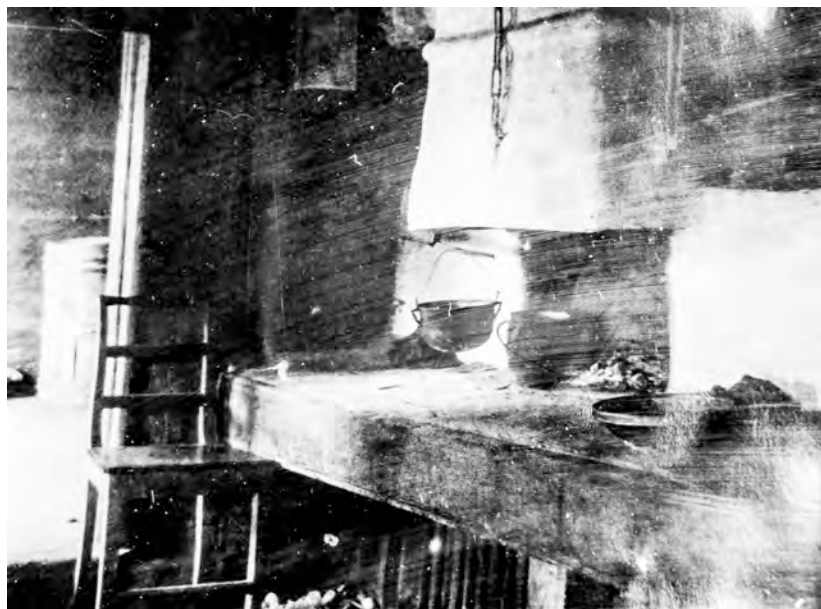
Молода сільська пара. 1948 р.

Дружина несе обід чоловікові в бутин

Весілля в селі Голови. Кінець 60-х років XX ст.

Гуцульська піч. 30-і роки XX ст.

Гуцули на полюванні

Гуцульська садиба кінець XIX ст.

Гуцульські хати різних років будівництва

Хата заможного гуцула (внутрішній вигляд)

Хата простого гуцула

Сільська сім'я біля хати-гражди

Весілля в селі. ХІХ ст. Ділова розмова

Дорога на Триніг

Ліс на естакаді

Мати на весіллі дочки. 70-і рр. XX ст.

Гуцулка активіст

Меморіальна дошка на історичному корпусі школи

Брати гуцули

Після важкого трудового дня на полонині Скупова

На сільському набутку. 1973 р.

На сільському набутку. (Весілля в 60-х роках XX ст.)

У бутині

На лісоплаві

Сучасний сільський краєвид

Давня хата і стайня в с. Голови

Прийомка лісу

Вечір на полонині

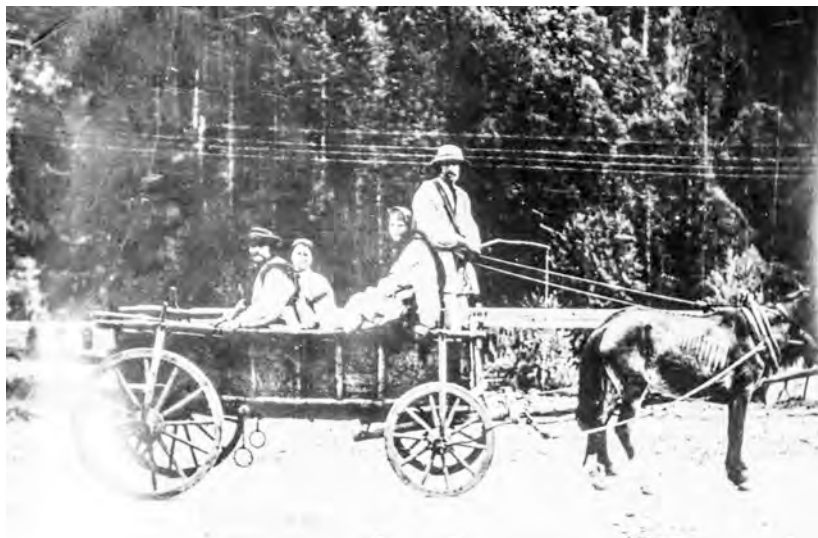
Сільська дівчина збирає афини на полонині Скупова

Голівські боєри

Аркан на весіллі в Головах

Місцеві фірмани. Гуцульський транспорт

У горах Карпатах

Учні голівської школи з своїм учителем. 1957 р.

Весілля в с. Голови. 2011 р.

Сільські колядки. II пол. XX ст.

Будівництво церкви св. пророка Іллі в с. Головах

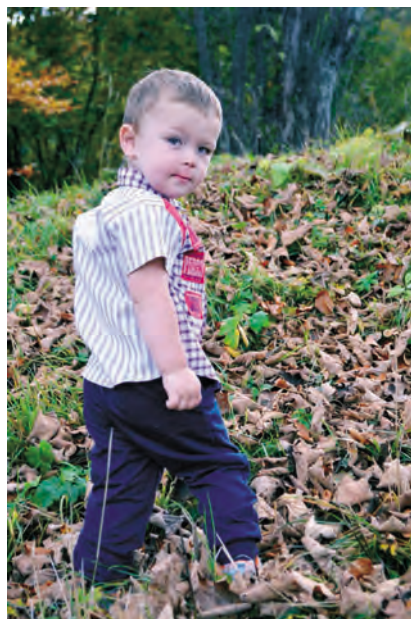

Молода сім'я с. Голови

А мені всього лиш рочок та вже йду у гори

Сім'я Любомира Михайлюка. 2019 р.

У родинному колі. 2019 р.

Улюблене заняття сільського юнака у вільний час

Артемко в капусті. 2019 р.

ЗМІСТ

Про автора.....	5
Пісня “Про Голови”	6
Історична довідка про село.....	7
Природа та населення.....	14
Заняття селян	21
Полонина «Скупова»	38
Річки та притоки, потічки, джерела.....	44
Корисні копалини	46
Флора та фауна	48
Кущі та лікарські рослини	51
Гриби.....	52
Дикі звірі та птахи, карпатські змії.....	55
Культурно-освітнєцьке та релігійне життя села.....	57
Освіта в I пол.. ХХст.	59
Освіта в II пол.. ХХст.	65
Освіта в роки незалежності України.....	73
Визвольні змагання ОУН-УПА на території села.....	81
Гуцульське повстання проти панської Польщі в 1920 році	84
П.Шекеряк-Доників- посол до Польського сейму та Австрійського парламенту	88
Знамениті родини села Голови, гуцульські активісти, ватажки, опришки	96
Матері-героїні, ветерани ВВ війни, воїни-інтернаціоналісти	99
Божі храми на території села	100
Додатки	103

ГАВРИЩУК Василь Іванович

«СЕЛО МОЄ ГОЛОВИ – МОЯ РАДІСТЬ І БІЛЬ».

(від першої згадки про село –
до революції Гідності)

Частина 1

“Писаний Камінь”

Косів

2019

Комп'ютерна верстка
Віталія Стефурака

Видруковано в ПП “Писаний Камінь”

Свідоцтво Держ. реєстру: серія ІФ, № 5083

Івано-Франківська обл., м. Косів,

вул. Незалежності, 28.

Тел: 067 342 07 47

E-mail: Evrika-pk@ukr.net

Підписано до друку 22.11.19. Формат 60х84\16. Папір офсетний.

Друк офсетний. Умов. друк. арк. ????. Обл.-вид. арк. ???.

Тираж ??? прим. Замовне ???.